

K DATOVÁNÍ HLAHOLSKÝCH SLUŽEB O SV. CYRILU A METODĚJI

Vojtěch TKADLČÍK, Skřípov u Opavy

1. V charvátskohlaholských (chvhl.) breviářích XIV.—XVI. stol. se zachovaly služby o sv. Cyrilu a Metoději římského obřadu, které jsou nápadné četnými bohemismy jazykovými i obsahovými (mluví se tam o české zemi, o českém lidu a pod.) a proto jejich původ se klade do Čech. O době jejich vzniku byly však vysloveny různé názory. Ivan Berčič je kladl do IX. stol., avšak brzy po něm Voronov vyslovil názor, že spadají až do polovice XIV. stol., a toto mínění více méně přijali také Snopek a Ohijenko. Jagić se zpočátku klonil k názoru Voronova, ale později se více přibližoval mínění Berčičovu a kladl je do X.—XIII. stol. Toto mínění přijal i Pastrnek. Lavrov na základě lexikálního rozboru je datoval X.—XI. stol. a toto mínění se ustálilo i v české slavistice (Vajs, Vašica, Hrabák, Večerka a vydavatelé Slovníku jazyka stsl.).¹ Grivec předpokládal

¹ I. Berčič, Dvě služby rímskoga obreda za svetkovinu svetih Čirila i Metuda. Záhřeb 1870. — A. Voronov, Glavnějšie istočniki dlja istorii svv. Kirilla i Mefodija. Kyjev 1877, 207—222. — I. Knigoljubec (= F. Snopek), O počátčích úcty ss. Cyrilla a Methoděje na západě. Sborník Velehradský, I, 1880, 163—181. — I. Ohijenko, Istorija cerkovno-slov'jans'koji movy. I, Varšava 1927, 233; II, 1928, 226, 285—6. — V. Jagić, ASlPh 4, 1879, 118—120; — týž, Ein fünfter bibliographischer Beitrag. Slavica der Laibacher Lycealbibliothek. Anzeiger der k. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos.-hist. Classe, 1899, No. XX, 126—130. — F. Pastrnek, Dějiny slovanských apoštolů C. a M. Praha 1902, 8—9. — P. Lavrov, Kyrylo ta Metodij v davnoslovjanskomu pyšmenstvi. Kyjev 1928, 114—120. — J. Vajs, Josef Dobrovský: Cyril a Metod, apoštolé slovanští. Praha 1948, 107. — J. Vašica, De cultu SS. Cyrilli et Methodii in Bohemia et Moravia a saeculo XII usque ad saeculum XVIII. Acta VII conventus Velehradensis. Olomouc 1937, 137—146, zvl. 137 (zde se Vašica drží ještě mínění Berčičova); — týž, Pochvala svatému Cyrilu. Na úsvitu křesťanství. Praha 1942, 55. — Prof. Vašica chystal obsírnější studii o cm. oficiích: »Jsou hlaholská oficia o sv. C. a M. českého původu? Příspěvek k otázce o významu slovanské liturgie v Čechách X. století.« Chtěl dokázat, že oficia vznikla v Čechách v X. stol. Zachovaly se jen jeho rukopisné poznámky a náčrtý, jichž jsem hojně použil. — J. Hrabák, Zápas literatury staroslověnské a latinské.

složitější vývoj. Podle něho vznikly tyto služby v Panonii mezi 869—874, odtud pak se dostaly do Čech, kde byly přepracovány ve smyslu českém a z Čech byly převzaty charvátskými hlaholáři.² V poslední době se vrací F. Graus opět k datování do XIV. stol., ale opírá se jako historik pouze o důvody historické, nikoli jazykové.³ Vydavatelé Pramenů k dějinám Velké Moravy (*Magnae Moraviae Fontes historici*, zkr. MMFH, II, 1967, 332) kloní se k názoru, že definitivní zformování těchto oficií patří až k mladšímu období chvhl., ovšem s použitím staršího materiálu.

K definitivnímu řešení tohoto problému chybí ještě mnoho průpravné práce. Bude třeba nejen doplnit vydání všech textů SCM,⁴ ale také prozkoumat latinská officia o sv. C. a M. u Čechů

Dějiny české literatury I. Praha 1959, 47—60, zvl. 52. — R. Večerka, *Slovenské počátky české knižní vzdělanosti*. Praha 1963; — týž, *Velkomoravská literatura v přemyslovských Cechách*. *Slavia*, 32, 1963, 398—416.

² F. Grivec, *Konstantin und Method, Lehrer der Slaven*. Wiesbaden 1960, 248, 252—3.

³ F. Graus, *Die Entwicklung der Legenden der sogenannten Slavenapostel Konstantin und Method in Böhmen und Mähren*. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge*, 19, 1971, 161—211, zvl. 181, pozn. 113.

⁴ M. Mesič, *Tisučnica slovenskih apostola sv. Ćirila i Metoda*, Záhřeb 1863, 67—84, uveřejnil Novljanskou SCM a připojil varianty z Vatikánského rukopisu Ill. 6 a Brozičova tištěného breviáře z r. 1561. I. Berčić objevil Lublaňskou službu a uveřejnil ji v knize *Dvie službě* (viz pozn. 1) spolu s Karamanovým překladem téže služby podle Salského breviáře, nyní ztraceného. Berčić tamtéž znovu uveřejnil i Mesičovu Novljanskou službu s variantami Vatikánského rukopisu a Brozičova tisku a připojil též latinský Karamanův překlad téže služby podle ztraceného Zaglavského breviáře. Další text SCM podle rukopisu Vídeňské nár. knihovny č. 121 otiskl I. Črnčić, *Rimsko-slovinska služba sv. Kurilu i Metodu*. *Starine*, 14, 1882, 212n., a znovu M. Kević, *Treća i najstarija glagolska služba sv. Ćirila i Metodija*. Program C. K. velike gimnazije u Spljetu, 1905, str. I—XV. Souhrnné vydání těchto textů pořídil P. A. Lavrov, *Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavjanskoj pis'mennosti*. Leningrad 1930, 128—147. Podle tohoto vydání budeme je citovat s udáním stránky v závorce. Další text ve Vatikánské knihovně Slavo 19 objevil M. Japundžić, *Glagoljski brevijar iz god. 1465*. *Radovi Starosl. instituta*, 2, Záhřeb, 1955, 155—191, text SCM 181—187, a konečně M. Pantelić, *Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460*. *Slovo*, 15—16, 1965, 94—149, text 132—141. Podle těchto vydání budeme je citovat s udáním stránky v závorce. Český překlad pořídil I. Knigoljubec (= F. Snopek), *Dvojí služba obřadu římského na počest sv. C. a M.* *Sborník Velehradský*, 1, 1880, 182—195. — Dosud známé texty budeme citovat tímto zkratkami:

- Lubl. — Lublaňský breviář z r. 1396 (nebo 1. pol. XV. stol.).
- Slavo — Vatiánský breviář Slavo 19 z r. 1465, vyd. M. Japundžić.
- Sal. — Salský breviář, nyní ztracený, Karamanův lat. překlad.
- Víd. — Vídeňské zlomky SCM 121 ze XIV. stol.
- Nov. — Novljanský breviář II. z r. 1495.
- Vat. — Vatikánský breviář Illir. 6 z r. 1379.
- Mosk. — Moskevský breviář z r. 1443, dosud nevydán.
- Broz. — Brozičův tištěný breviář z r. 1561.
- Mav. — Breviář popa Mavra z r. 1460, vyd. M. Pantelić.

i Charvátů, aby se zjistilo, nepůsobily-li zde nějaké vlivy z té či oné strany. Také lexikální rozbor, který byl dosud proveden velmi kuse a nedokonale, bude nutno podstatně prohloubit. Nyní je to ztíženo tím, že ještě nebyl dokončen staroslověnský a staročeský slovník a chybí také slovník chvhl. literatury. I přes tyto nedostatky chci se pokusit poukázat na některé důvody, které mohou vnést trochu světla do této nesnadné otázky.

2. Na Berčiče a také na další badatele největším dojmem zapůsobily citáty z *Života Konstantinova* (ŽK) a z *Pochvaly Konstantinovy* (PK), které se vyskytují v nočních lekcích a po případě i v jiných částech SCM. Berčič proto neváhal klást vznik SCM až do IX. stol. Myslím však, že tyto texty nemohou být rozhodující při datování SCM, protože i ve XIV. stol. mohl mít autor po ruce starší texty a mohl je citovat. Ještě v XVII. stol. píše Križanić, že má velmi starý hlaholský text života Cyrilova, čímž pravděpodobně myslil ŽK.⁵ Není tedy důvodu, proč by nemohl mít některý hlaholita i ve XIV. stol. starší text ŽK a PK.

2.1. Úryvky ŽK v SCM jsou nyní dobře prozkoumány zásluhou V. Kyase a N. Radoviče.⁶ Některé z nich představují vlastně nejstarší zachované texty ŽK (cyrilské texty jsou až z XV. stol.) a vcelku zachovávají starou lexikální zásobu ŽK. K ní patří např. tyto výrazy:

ЇБСТИВЪ, Lubl. čtení 4 (133) ŽK 14,17.

EPISTOLIJA, Lubl. čt. 4 (132) ŽK 14,15.

GODINA ve významu *hora canonica*, Lubl. čt. 6 (134) ŽK 15,2.

ГОГНИВЪ, Lubl. 6 (134) ŽK 15,3.

ИЗБАВИТИ, Nov. čt. 4 (141) ŽK 18,9.

Bar. — Baromićův breviář z r. 1493.

Zagl. — Zaglavský breviář, nyní ztracený, lat. překlad Karamanův.

Citujeme-li Lubl., znamená to zpravidla, že s ním souhlasí také Slavo a Sal., po případě i Vid. Citujeme-li Nov., myslí se tím i znění Vat. a Broz., není-li uvedeno jinak. Citujeme-li hymnus *Otče sveti* podle Lubl., myslí se tím zpravidla i znění Slavo, Mav. a po případě Sal. Hymnus *Radui* se citujeme podle Nov., ale zpravidla se tím odkazuje také ke znění Vat., Broz., Mav., Vid. — Biblické knihy citujeme podle Slovníku jazyka stsl. Praha 1966, str. LXXVII. ŽK a ŽM citujeme s udáním kapitoly a verše podle rozdělení v knize F. Grivec — F. Tomšić, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses. Fontes. Radovi Stsl. instituta, 4, 1960.*

⁵ P. Lavrov, *Kyrylo ta Metodij... (viz pozn. 1), str. 117.*

⁶ V. Kyas, *Chvhl. texty Života Konstantinova, Slavica, 35, 1966, 530—553.* — N. Radovich, *Le pericopi glagolitiche della Vita Constantini e la tradizione manoscritta cirillica. Testi e studi, Neapol 1968.* — K tomu srov. rec. V. Kyas, *Slavica, 38, 1969, 650; V. Štefanić, Slovo, 20, 1970, 115—117; I. Páclová, Byzantinoslavica, 32, 1971, 357.*

IZREĐBŃŃ, Nov. čt. 5 (142) ŽK 18,9.

JUTRŃNJA, Lubl. čt. 6 (134) ŽK 15,2.

KŃNIGY ve významu *písmena*, Lubl. čt. 2 (131) ŽK 14,9; v cyril. rukopisech je *bukŃvi*, pouze ve Vatikánském rkpe je rovněž *kŃnigy*. V druhém případě: Lubl. čt. 4 (132) je pouze v hlahol. textu *knigi*, kdežto ve všech cyrilských *bukŃvi*.

NEKLJUČIMŃ, Nov. čt. 4 (141) ŽK 18,8.

POGANŃSKŃ, Nov. čt. 4 (141) ŽK 18,9.

POGANŃSTVO, Lubl. čt. 1 (130) ŽK 14,3.

POTŘĚBA JESTŃ, Lubl. čt. 2 (131) ŽK, 7. Tak i všechny cyril. rukopisy kromě 1, 2, 7, 15, které mají *dostoitŃ*.

RĚČŃ ve významu *věc*, Lubl. čt. 2 (130, 131), čt. 5 (133), čt. 7 (135) = ŽK 14,6; 14,8; 14,19.

SŃVŃKUPITI, Nov. čt. 5 (142) ŽK 18,9.

SŃTEŽATI SEŃ, Slavo čt. 5 (184) ŽK 14,16. Tak i v rukopisech 3, 5, 8, 9, 14, 16, Chilendarském a Lvovském. Naproti tomu Lubl. čt. 4 (132) má POTEŽATI SE. Kyas dává přednost znění SŃTEŽATI SEŃ.

VELŃMI, Lubl. čt. 4 (133), čt. 6 (134) = ŽK 14,17; 15,4.

K původní lexikální zásobě ŽK patřila asi také slova s kořenem *rěs-*: RĚSNOTA, RĚSŃŃ (viz 6.1), RĚSNOTIVŃŃ (viz 6.2) a RĚSNOTIVŃ. Toto poslední se vyskytuje pouze v Lubl. čt. 4 (132) = ŽK 14,16; čt. 5 (133) = ŽK 14,19. Tato starobylá slova se zachovala v SCM asi proto, že SCM vznikly v chvhl. prostředí, kde slova s tímto kořenem zůstala dlouho živá, jak uvidíme později. Cyrilské texty ŽK mají v těchto případech vždy *istina* nebo *istinŃŃ*.

2.2. K mladším lexikálním prvkům v citátech ŽK možno počítat:

CĚLOV, Nov. 6. čt. (142) = ŽK 18,12. Je typické právě pro chvhl. památky a běžné i v dnešní schv. Kyas předpokládá v rekonstrukci ŽK 18,12: *cĚlovavŃ že vseŃ svĚtymŃ cĚlovanijemŃ* (Slavia 35, 1966, 538 a 550).

LEČATI, Nov. čt. 6: *sĚŃ lečučihŃ namŃ skruši se* (142), viz ŽK 18,12. Je to volný citát z Ps 123,6, kde *lečučihŃ* je proti biblickému textu a proti všem cyrilským textům ŽK přidáno. Sloveso *lečati* je řídké. Nejstarší doklad je v Supr (SJS II, 168), dále v žaltáři Tolstého a v Pandektech Antiochových (Miklosich 357, Sreznevskij II, 99). Jagić uvádí též doklady z Gennadijovy bible a z chvhl. textů Prov 1,17 a Sir 5,14 (Entstehungsgeschichte 473, 478). Je však hojně doloženo ve staré češtině (*lécěti*, viz Gebauer II, 213).

PISMENA SLOVA, Slavo čt. 4 (183); — PISMENAĚ SLOVA, Lubl. čt. 3 (131). Proti tomu mají všechny cyr. texty ŽK 14,14 pouhé *pismena*. Již Jagić pokládal *slova* za pozdější glosu k *pismena*. Charvátský upravovatel zřejmě nepokládal starý výraz *pismena* za dosti srozumitelný a proto k němu přidal vysvětlivku *slova*, což znamená v charvátštině *litery, písmena*.⁷

RĚČEVNI, Nov. čt. 4 (141); — MNOGORĚČEVNI, Vat. a Broz. tamtéž. Podle mínění Kyasova jsou tyto výrazy mladší než cyr. *многоречивъ* ŽK 18,9.

2.3. Citáty z PK jsou nejvíce doloženy v Mav. Vydavatelka Marija Pantelić poukázala na shody tohoto textu s rukopisem Savvaitova ruské redakce z XV. stol., takže lze předpokládat společný pramen obou. V některých případech jde o správnější znění než v jiných redakcích PK. Podrobnější zkoumání je však znemožněno tím, že rukopis Savvaitova je nyní neznámý.

2.4. Celkem možno říci, že citáty z ŽK a PK nejsou dostatečným důvodem pro určité datování SCM. Mohly být přejaty sice již v prvních stoletích slovanské literatury, ale stejně dobře mohly být převzaty ze starších textů i v pozdějších stoletích.

2.5. Tentýž závěr můžeme učinit také u starobylých výrazů v biblických citátech a v narážkách na biblická rčení. Takové jsou:

BLAGOTVORITI, Nov. čt. 1: *ne prestaěše blagotvore* (139), což možno pokládat za ohlas A 10,38. Totéž sloveso je v cyr. textech Slěpč, Hilf, Ochr, Mak a Šiš. Chvhl. vydané misály^{7a} tu mají buď *blagoděti* (Nvk. Hrv. 99c 17; Prvotisk 169a 23) nebo *dobrotvoriti* (Ill. a Roč.).

⁷ Jiného mínění je Kyas, *Slavia*, 35, 1966, 546, který zde myslí na názvy písmen. V kontextu však nejde o názvy písmen, nýbrž o písmena sama, která musela být nejprve vytvořena.

^{7a} V posledních letech byly nádherně vydány dva chvhl. misály:

1. Misal po zakonu rimskoga dvora. Prvotisak godine 1483. Tento prvotisk byl přetisknut v Záhřebu 1971. Citujeme Prv., stránku vydání, sloupec a řádek, např.: Prv. 10a 5.
2. Missale Hervoiæ ducis Spalatensis croatico-glagoliticum. Vol. I: Facsimile; vol. II: Transcriptio et commentarium. Ljubljana—Zagreb—Graz 1973. Za redakce V. Štefaniće připravily k vydání pracovnice Staroslavenského institutu »Svetozar Ritig« v Záhřebu Biserka Grabar, Anica Nazor a Marija Pantelić. V druhém svazku je přepis latinkou celého misálu Hrvojeva z r. 1404 s varianty z misálu Illirico 4 z první čtvrti XIV. stol. a, z misálu Novakova z r. 1368 a z misálu Ročského z doby po r. 1421. Zkracujeme Ill. Nvk. Roč. Hrv. Citujeme Hrv., list rukopisu, sloupec a řádek, např. Hrv. 78c 25.

ČRĚSLO, Lubl. resp. po 8. čt. (135); — Nov. čt. 7 (143) a resp. po 8. čt. (143). Je to citát z L 12,35. Tentýž výraz mají také vydané misály (Hrv. a ost. 205b 21; Prv. 386a 19).

GODINA ve významu *hodina*, lat. *hora*, Lubl. resp. po 8. čt. (135); — Nov. resp. po 8. čt. (143). V obou případech jde o citát Mt 24,42. Totéž je i v misálech Ill. Nvk. Roč. Hrv. 204 d 30, Prv. 385b 5.

IERĚI, častěji v Lubl. i Nov. Je to slovo dobře známé z evangelí i z Apoštola. Totéž platí i o slovech odvozených IERĚISKŮ a IERĚISTVO. Všechny tři výrazy jsou hojně doloženy v chvhl. památkách a jmenovitě také ve vydaných misálech.

ISKATI, Lubl. 9. ant. nokturnů (134); — Nov. 7. ant. nokt. (143): *rodъ iskućihъ*. Jde o citát Ps 23,6, shodující se nejen s žal-tářem Sinajským, nýbrž i chvhl. žaltáři Pařížským a Lobkovickým XIV. stol.

KRASŇNO, Lubl. resp. po 2. čt.: *kolъ krasno* (131) = Ps 132,2. Stejně i v žalt. Pař. a Lobk. a také ve vydaných misálech.

OBITATI, Lubl. 7. ant. nokt. (134) a Nov. 4. ant. nokt. (141): *obitatí vьčnetъ* = Ps 14,1. Tak i v Pař. a Lobk. a v citovaných misálech.

OTŠBSTIE, Nov. čt. 3: *vrěme otšastiě ego* (140), viz 2 T 4,6. Stejně i v misálech (Hrv. a ostatní 203a 13—14; Prv. 382a 18).

PODŮJĚTELŮ, Lubl. 3. ant. nokt. (130) = Ps 17,19. Tak i v Lobk. a Pař. a v misálech Nvk. a Hrv. 117d 27; Prv. 202a 21.

STOPA, Lubl. hymn. *Prěslavni otče* (128), volný citát 1 P 2,21 a totéž i v misálech (Hrv. a ost. 104d 28; Prv. 179a 12).

VELBLĚPOTA, Lubl. 8. ant. nokt. (134) = Ps 20,6. Shoduje se nejen se Sin., Lobk. a Pař., ale také s misály, kde je častěji citováno.

Tato biblická místa byla velmi dobře známa i ve XIV. a XV. stol. a není proto divu, že i autor nebo autoři SCM použili v nich starobylých výrazů, které odpovídají jejich původnímu znění.

3.1. Většina slavistů, jak známo, klade vznik SCM do Čech X.—XI. stol. Proti tomu však F. Graus se snaží dokázat, že před r. 1347, tj. před založením Emauzského slovanského kláštera v Praze, není v Čechách žádné stopy po liturgické úctě sv. Cyrila a Metoděje. Podle Grause nebyl jejich svátek slaven ani na Sázavě, protože není uveden v první části Remešského evangeliáře, psané cyrilicí (zkr. *cyr. Rem.*). Avšak tento názor je mylný. Rukopis *cyr. Rem.* byl sice pokládán za vlastní rukopis sv. Prokopa a jako takový

byl později darován Karlem IV. Emauzskému klášteru, ale nebyl napsán na Sázavě ani v Čechách, nýbrž je to památka jihoruská, psaná až po zániku slovanského kláštera sázavského. Nejenom jazykové důvody,⁸ nýbrž i liturgické⁹ mluví pro jeho vznik až ve XII. nebo XIII. stol. Mínění Sobolevského, na něž se odvolávali Jakobson a Vašica, že totiž tato památka vznikla již v XI.—XII. stol. a že byla v užívání v sázavském klášteře, není ničím doloženo.¹⁰ O liturgii na Sázavě a tedy ani o svátku sv. C. a M. nemůže Cyr. Rem. vydat žádné svědectví.

Graus také chce dokázat, že před r. 1347 nepožíval sv. C. a M. žádné liturgické úcty, že jejich jména nebyla uvedena v žádném liturgickém kalendáři, nebyl jim zasvěcen žádný chrám a jejich památka nebyla liturgicky slavena, ačkoli v literárních dílech jim byly dávány tituly »beatus« nebo »sanctus«. To však platí jen pro oblast latinské liturgie. Nelze to beze všeho přenášet do oblasti liturgie slovanské.

3.2. Ve slovanské bohoslužbě máme liturgickou úctu sv. C. a M. dosvědčenu od nejstarších dob. Brzy po smrti sv. Cyrila vzniká slovanský Život Konstantinův (ŽK), což bylo prvním předpokladem ke slavení jeho památky 14. února. Podobně hned po smrti sv. Metoděje byl napsán jeho Život (ŽM), nepochybně ještě na Moravě před vyhnáním jeho žáků, a tedy i zaveden jeho svátek 6. dubna. K oslavě svátečních dnů patřily také chvalořeči neboli pochvaly. O sv. Konstantinu—Cyrilovi vznikla Pochvala (PK) již na Moravě a druhá

⁸ F. Pastrnek, Evangelium sázavo-emauzské čili remešské. Časopis Matice Moravské, 15, 1891, 331—340, — T ý ž, Dějiny... (viz. pozn. 1), 139, 141. — V. V o n d r á k, Csl. chrestomatie. Brno 1925, 149. — M. W e i n g a r t, Rukověť jazyka stsl. I, Praha 1937, 86, 90. — J. V a j s, Církevně-slovanský jazyk. Český slovník bohovědný, II, Praha 1916, 870.

⁹ A. V y k o u k a l, Remešský staroslovanský evangeliář, zvaný »Texte du sacre«, s liturgického hlediska. Slovanské studie (sborník Vajsův), Praha 1948, 189—206, zvl. 204.

¹⁰ A. I. S o b o l e v s k i j, Cerkovno-slavjanskije teksty moravskogo proischoždenija. RFV 43, 1900, 150—217; — t ý ž, Materialy i izsledovanija v oblasti slavjanskoj filologii i archeologii. Sbornik ORJaSl 88, n. 3. Petrohrad 1910. — O l a f J a n s e n (= R. J a k o b s o n), Český podíl na církevně-slovanské kultuře. Co daly naše země Evropě a lidstvu. I, 1940, 9—20, zvl. 14. — J. V a š i c a, Kulturní odkaz sázavského kláštera. Sázava, slovanský klášter sv. Prokopa. Praha 1953, 12. — T a k é L. P o k o r n ý, Z dějin liturgie u nás. Praha 1969, 18—21, přijímá tento názor, ale zdůrazňuje, že sázavské prostředí nezanechalo v Cyr. Rem. žádné stopy. — Na otázku, kdy se Cyr. Rem. dostalo do Čech, možno odpovědět, že se to pravděpodobně stalo za vlády krále Václava II. (1278—1305), o němž píše Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice, že ke králi přicházeli řeholníci i světští kněží také z Ruska a Řecka a že sloužili před ním častěji mši podle svého obřadu řeckým a někdy i slovanským jazykem (MMFH IV, 414—5).

k oslavě obou světců (PKM) vznikla pravděpodobně také ještě na Moravě pro svátek sv. Metoděje 6. dubna. Jsou zachovány také tři služby, jedna o sv. Cyrilovi, druhá o sv. Metoději a třetí o obou, z nichž aspoň první vznikla pravděpodobně již na Moravě.¹¹ Nejstarší dochovaný záznam jejich svátků v církevním kalendáři pochází až z X.—XI. stol. totiž v evangeliáři Assemanově a v ev. Ostromirově z r. 1056/7.¹² Není však pochyby, že tyto svatky byly slaveny brzy po smrti obou světců.

3.3. Kanonizace sv. C. a M. byla provedena již na Moravě, a to zřejmě podle zvyklostí řecké církve.¹³ Podle řeckého způsobu byli vynikající hierarchové ve starší době (před XI. stol.) hned po smrti eo ipso zařazováni do seznamu svatých, i když nebyli oslaveni ani za života ani po smrti mimořádnými dary nebo zázraky. Tím spíše byli ctěni jako svatí oba slovanští apoštolové hned po smrti, protože kromě vysokého církevního úřadu, který zastávali, byli oslaveni také zázračnými dary, jak vypravují jejich životopisy (ŽK, kap. 6, 12, 14, 18; ŽM kap. 11). Tato kanonizace neměla sice platnost celocírkevní, ale platila v celé provincii moravské a její platnost byla rozšířena fakticky všude tam, kam cyrilometodějští žáci přinesli slovanskou bohoslužbu.¹⁴

3.4. Slovanští kněží v Čechách převzali liturgický kult slov. apoštolů z Moravy spolu se slovanskými liturgickými knihami, které si přinesli z Moravy. Nové místní kanonizace nebylo v Čechách potřeba, protože Čechy patřily zpočátku pod pravomoc moravského arcibiskupství. Můžeme právem předpokládat, že již první slovanský kněz Kajich si přinesl z Moravy na Levý Hradec i moravskou službu o sv. Cyrilovi, k níž patřil i ŽK a PK. Zdá se, že hned po smrti sv. Metoděje byla přenesena do Čech i moravská služba o sv. Metoději, k níž patřil i ŽM a PKM. Nepřímý doklad o tom můžeme spatřovat v tom, že nejstarší text ŽM a PKM se zachoval v rukopise Uspenského chrámu v Moskvě z XIII. stol. spolu s textem Života

¹¹ Všechny tyto texty byly posledně otištěny s českým překladem v edici *Magnae Moraviae fontes historici (MMFH) II*, Brno 1967; ŽK 57—115, ŽM 134—163, PK 116—119 (výňatky), PKM 167—176 (výňatky), služby 322—331 (výňatky). V úvodech je uvedena také hlavní literatura.

¹² J. Kurz, *Evangelium Assemani*, II. Praha 1955, 142b, str. 286; 145b, str. 292. — A. Vostokov, *Ostromirovo Evangelie*. Petrohrad 1843.

¹³ E. Golubinskij, *Istorija kanonizacii svjatyh v russkoj cerkvi*. Moskva 1903, 12—39.

¹⁴ J. Slipyj, *De cultu SS. Cyrilli et Methodii in Ucraina*. Acta VII conventus Velehradensis, Olomouc 1937, 147—152. — S. Vilinskij, *Kul't svv. Kirilla i Mefodija u pravoslavnych russkich*. Tamtéž 160—173.

sv. Víta, pocházejícím z Čech.¹⁵ Tyto tři památky se dostaly na Rus patrně společně z Čech.

3.5. Pokud jde o Čechy, není důvodu pochybovat o tom, že liturgická úcta sv. C. a M. byla zavedena zároveň se slovanskou bohoslužbou. V poslední době byly sice vysloveny nové pochybnosti o přenesení slovanské bohoslužby z Moravy do Čech a o její kontinuitě až do vyhnání slovanských mnichů ze sázavského kláštera r. 1096, ale tyto pochybnosti jsou bezpodstatné, jak nejnověji jasně ukázal prof. F. V. Mareš.¹⁶ Slovanská bohoslužba, přejatá z Moravy, nutně nesla s sebou i liturgickou oslavu slovanských apoštolů, jak byla zavedena již na Moravě, a to při nejmenším aspoň svátek sv. Cyrila 14. února.

3.6. Ze slovanské liturgie v sázavském klášteře se nám nezachovalo téměř nic, kromě dvou Pražských hlaholských zlomků z XI. stol., které bývají spojovány s tímto klášteřem. Nemáme tedy přímého svědectví o liturgické účtě sv. C. a M. na Sázavě. Máme však aspoň svědectví nepřímé. Latinská Vita minor o sv. Prokopu a mnich Sázavský píše o sv. Prokopovi: »Procopius... Slavonicis apicibus (litteris) a sanctissimo Quirillo episcopo quondam inventis et statutis canonice, admodum imbutus...«¹⁷ Toto svědectví je psáno v latinské epoše sázavského kláštera, kdy slovanská liturgie byla již potlačena. Jestliže tedy ani v latinské epoše nebyla památka sv. Cyrila zapomenuta a jestliže tento spisovatel-latiník jeho svatost zvláště zdůrazňuje (a sanctissimo Quirillo), pak tím spíše ve slovanské epoše byla jeho památka nejen známa, ale zvláště ctěna, nepochybně také liturgicky. Můžeme tedy bezpečně předpokládat v Čechách IX.—XI. stol. slovanskou službu o sv. C. a M., společnou nebo o každém zvlášt', nebo aspoň službu o sv. Cyrilu samém, a to již na Levém Hradci a později v Praze u přemyslovského dvora a konečně i v sázavském klášteře.

3.7. Velmi důležitá je otázka, jakého ritu byla tato služba (nebo služby). Poněvadž byla přejata z Moravy, byla jistě téhož ritu jako služba moravská. Z tří zachovaných nejstarších služeb jednu možno pokládat za velkomoravskou. Je to služba o sv. Cyrilu, zachovaná

¹⁵ J. Vašica, Staroslavenská legenda o sv. Vítu. Slovanské studie (sborník Vajsův). Praha 1948, 159—163.

¹⁶ F. V. Mareš, Die slavische Liturgie in Böhmen zur Zeit der Gründung des Prager Bistums. Millennium dioeceseos Pragensis 973—1973. Annales Instituti Slavici, 8, Wien—Köln—Graz 1974, 95—110.

¹⁷ V. Chaloupecký — B. Ryba, Středověké legendy prokopské. Praha 1953, 132, 176. — MMFH II, 236—237.

v mnoha rukopisech na slovanském jihu i na Rusi, která byla slo-
žena snad dokonce již v Římě hned po smrti sv. Cyrila jeho žákem
Sávou.¹⁸ Je to liturgický kánon byzantského ritu. Z toho možno
soudit, že i v Čechách byla v užívání služba (nebo služby) byzant-
ského ritu. Že se v Čechách v X. stol. užívalo v církevních hodin-
kách byzantského ritu, je potvrzeno také tím, že v Čechách v X.
stol. vznikl kánon o sv. Václavu rovněž byz. ritu.¹⁹ Pro XI. stol.
je byz. ritus v hodinkách doložen Pražskými hlah. zlomky, které
patří rovněž k byzantskému ritu, i když jejich kalendář je pod
silným vlivem západním, což ostatně bylo v Čechách XI. stol. docela
přirozené.²⁰ Slovanská liturgie v Čechách po stránce obřadové si
totiž zachovala původní cyrilometodějský smíšený ráz, přejatý z
Moravy. V mešní liturgii a v kalendáři převládal římský ritus a v
církevních hodinkách (breviáři) a rituálu byzantský ritus.²¹ Kdyby
tedy v Čechách v X. nebo XI. stol. vznikly služby o sv. C. a M.,
byly by zřejmě ritu byzantského a nikoli římského, jako jsou SCM.
Ostatně nebylo ani důvodu, proč by měly být vytvořeny v Čechách
nové služby, když postačily staré, přinesené z Moravy. Všechno
tedy, co známe o slovanské bohoslužbě v Čechách v X. a XI. stol.,
mluví proti vzniku služeb římského obřadu v té době na českém
území.

Jestliže SCM římského obřadu nemohly vzniknout v Čechách
v X.—XI. stol., pak vzhledem k jejich bohemismům nutno pomýšlet
až na XIV. stol., na Emauzský klášter, založený se svolením papeže
Klimenta VI. (9. 5. 1346) Karlem IV. (21. 11. 1347) v Praze pro
charvátské mnichy sv. Benedikta.

4. SCM mají skutečně určitý vztah k Emauzskému klášteru.
Na tuto spojitost upozornil již Berčic, ale dosud jí bylo věnováno

¹⁸ J. Vašica, Literární památky epochy velkomoravské. Praha 1966, 119. — Výňatky uveřejněny s bibliografickým úvodem v MMFH II, 325—328.

¹⁹ J. Vašica, Zur großmährischen und aksl. Hymnodie. Das Christliche Slaventum. Wiesbaden 1970, 159—163. — Tento kánon vydal J. Vajs, Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile. Praha 1929, 139—145.

²⁰ L. Pokorný, Liturgie pěje slovansky, ve sborníku Soluňští bratři, Praha 1963, 158—191, zvl. 172—174, se snažil dokázat, že Pražské zlomky nepatří ke klasické byzantské liturgii, ale že jejich liturgický systém je třeba považovat za jednu z oněch »liturgií mezi Milánem a Cařihradem« (174). Není však pochyby, že jejich základem je liturgie byzantská, i když se značnou dávkou prvků západních.

²¹ Podrobněji jsem to vyložil a zdůvodnil v článku: Byzantinischer und römischer Ritus in der slavischen Liturgie. Wegzeichen (Festschrift H. M. Biedermann), Das östliche Christentum, neue Folge 25, Würzburg 1971, 301—332.

málo pozornosti. Existují totiž nápadné shody mezi SCM a slovan-
skou liturgií v Emauzích.

4.1. První SCM, zvaná obyčejně Lublaňská, zachovaná ve 4
chvhl. breviářích: Lubl., Slavo, Víd. a Sal. (tato jen v latinském
překlade Karamanově), má kapitula k nešporám, laudám a malým
hórám ze Sap 10,17—20 a evangelium v třetím nokturnu Mt 10,
37-(42). Předpokládá tedy mešní formulář s těmito čteními. A sku-
tečně hlaholská část Remešského evangeliáře (zkr. hl. Rem.), na-
písaná v Emauzích r. 1395 a obsahující lekce a evangelia na největší
svátky, kdy emauzský opat sloužil mši sv. »pod korunú«, má na
svátek cm. právě tyto perikopy. Na to upozornil již Berčič. Nutno
k tomu jen dodat, že jde nejen o tytéž perikopy, ale i textově
o tentýž překlad, hlavně v lekcích (evangelium je v SCM uvedeno
jen začátečními slovy). Rozdíly jsou jen v nepatrných jednotlivo-
stech. V obou případech, v SCM i v hl. Rem., začíná také evan-
gelium veršem 37, ačkoli normálně začínala tato perikopa v Com-
mune martyrum veršem 34, byla tedy delší. Neobvyklý začátek
evangelia až od verše 37 je dosvědčen podle Vykoukala jen o vigilii
nebo svátku sv. Vavřince.²² Z toho plyne dvojí důsledek: 1. Také
v Emauzích bylo breviářní officium o sv. C. a M. vybudováno na
perikopách Sap 10,17—20 a Mt 10,37—42; 2. Emauzské officium a
SCM lublaňského typu jsou na sobě nějak závislé, protože shoda
perikop nemůže být náhodná. Zatím však nelze z toho soudit, zda
emauzské officium je závislé na SCM nebo naopak.

4.2. Druhá shoda mezi SCM a hl. Rem., totiž shoda v datu
cm. svátku není tak jasná, jak se dosud myslelo. V chvhl. kalen-
dářích a také v SCM je cm. svátek položen vždy na úmrtní den
sv. Cyrila 14. února.²³ V hl. Rem. není však uvedeno datum cm.
svátku. Vykoukal zařadil sice perikopy tohoto svátku ke dni 14.
února, ale v rukopise toto datum není. Cm. svátek je v rukopise
hl. Rem. zařazen mezi VZNĚSENIE G(ospod)NE (tj. Praesentatio
Domini 2. února) a mezi svátek sv. Benedikta (21. března). Slavil
se tedy cm. svátek v Emauzích mezi 2. únorem a 21. březnem. Z

²² A. V y k o u k a l, Remešský stsl. evangeliář (viz pozn. 9), 202. Avšak
čtení epístoly není zvláštní, jak myslí Vykoukal, nýbrž je z Commune Mar-
tyrum (viz Evangeliář Olomoucký, vyd. F. Č e r n y, Praha 1902, 120). Take
čtení evangelia je z téhož Commune, jenže o 3 verše kratší.

²³ Jen v Lublaňském breviáři C 161 a/2, který obsahuje Lubl. SCM, je
podle Vajse v kalendáři položen na den 20. února: *Kurila i Metudie is(po-
vědniku) i Valentina*, kdežto v propriu je 14. února. Srov. J. V a j s, Nejstarší
breviář chrvatsko-hlaholský. Praha 1910, str. XV. (není-li ovšem u Vajse
chyba tisku, vždyť památka sv. Valentina byla odedávna 14. února).

toho není jasno, zda se slavil 14. února jako u Charvátů anebo 9. března jako všude jinde v Čechách a na Moravě. Přece však se zdá pravděpodobnější, že emauzští mniši se přidrželi charvátského datování 14. února, protože zvolili pro cm. svátek perikopy Sap 10,17—20 a Mt 10,37—42 o mučednících, asi vzhledem k tomu, že 14. února se odedávna slavil svátek sv. Valentina, mučedníka, k němuž byli sv. C. a M. prostě přiřazeni.

4.3. V Čechách a na Moravě se slavil cm. svátek 9. března a užívalo se mešního formuláře i breviářového officia s perikopami Hb 7,23—27 a L 12,35—40 o vyznavačích.²⁴ A právě na těchto perikopách je vybudována druhá SCM, zvaná obyčejně Novljanská a zachovaná v breviářích: Nov., Vat., Mosk., Mav., Bar., Broz., Zagl. (tento poslední jen v překladu Karamanově). Na výběr těchto perikop o vyznavačích působila asi hlavně ta okolnost, že sv. C. a M. jsou výslovně označováni jako vyznavači. Není však vyloučeno, že i tu se mohl nějak uplatnit vliv latinských formulářů českých a moravských, které používaly o cm. svátku právě těchto perikop o vyznavačích. Snad byl tento vliv zprostředkovan zase klášteřem Emauzským.

4.4. Na neštěstí se nám emauzská služba o sv. C. a M. nedochovala. Můžeme však bezpečně říci, že žádná z dosud známých SCM není totožná s emauzskou službou. Emauzský klášter byl totiž benediktinský a proto se tam konalo officium podle benediktinského způsobu monastického. Avšak zachované SCM jsou typu římského podle františkánské úpravy z konce XIII. stol. Jestliže je tedy určitá

²⁴ Tyto perikopy jsou dosvědčeny v pražských i olomouckých liturg. knihách, např.:

1. Rukopisný misál asi pražský ze XIV. nebo XV. stol. v Národní univ. knihovně v Záhřebu R 3575, f. 153r;
2. tištěný misál pražský z r. 1522 (mešní formulář otištěn ve Sborníku Velehradském, nová řada, 14, 1946, 94);
3. olomoucký rukopisný misál č. 45 z XV. stol. (mešní formulář vydal J. Vašica, VII. unionisticus congressus Velehradii anno 1936, (program, 21—22);
4. F. Černý, *Evangeliář Olomoucký*, Praha 1902, 105 a 250, 126 a 269;
5. tištěný misál olomoucký z r. 1505 (mešní formulář vydal F. Snopek, *Sborník Velehradský*, 3, 1885, 294—5).

Také dvě rýmovaná officia o sv. C. a M. jsou vybudována na těchto perikopách. Officium »Adest dies gloriosa« vyd. B. Dudík, *Sitzungsberichte, Phil.-hist. Cl.*, Bd. 95, Vídeň 1879, 341—350; přetiskl A. Teodorov—Balán, Kiril i Metodii II, Sofia 1934, 190—195; neúplně s českým překladem MMFH II, 340—5; úplný český překlad pořídil M. Halabala, *Sborník Velehradský*, 1, 1880, 155—162. Officium »Gaudet plebs christianorum« je nyní v Univ. knihovně v Praze, sign. I E 25, ff. 156a—157b; vydal Q. Dreves, *Analecta hymnica mediae aevi*, V, Lipsko 1889, č. 55, str. 160—2 (viz též J. Truhlář, *Catalogus I*, Praha 1905, č. 210, str. 210—1).

souvislost mezi nezachovanou emauzskou službou a mezi zachovanými SCM, jak jsme zjistili, a jestliže obojí patří k různým typům oficií, pak musíme předpokládat, že služby byly přepracovány, a to buď byla emauzská přepracována z františkánských SCM na monastickou, anebo SCM byly přepracovány z monastické emauzské na františkánské.

5.1. Rozhodujícím mezníkem pro datování SCM je založení Emauzského kláštera. Kdyby se totiž zachovala některá SCM z doby před založením Emauzského kláštera, bylo by to důkazem, že emauzská služba byla z ní odvozena a je tedy pozdější. Avšak nejstarší rukopis SCM je obsažen v breviáři Vatikánském Ill. 6 z r. 1379, a to je druhá SCM, zvaná Novljanská podle pozdějšího rukopisu. Nejstarší záznam první SCM je v breviáři Lublaňském z r. 1396. Obě služby jsou tedy zachovány z doby více než 30 let po založení Emauzského kláštera. Není tedy přímého pozitivního důkazu pro vznik SCM před Emauzským klášteřem.

5.2. Důležitá je také otázka, zda Charvátí před založením Emauz slavili svátek sv. C. a M. a zda měli nějakou službu, z níž by pak mohla rozšířením vzniknout později emauzská cm. služba. Avšak z doby před polovinou XIV. stol. se nezachoval žádný úplný chvhl. breviář. Nejstarší breviář Vrbnický I. je sice asi z konce XIII. stol., ale neobsahuje ani kalendář ani proprium svatých, takže na naši otázku nemůže dát žádnou odpověď.

5.3. Nejstarší chvhl. misál Illir. 4, podle určení Vajsova z let 1317—1323, má v kalendáři 14. února: *Kurila i Metudie is(povědniku)*, ale v propriu svatých 14. února má pouze: *Valen'tina m(u)-č(eni)ka čte(nie) i e(van)g(eli)ě .a. m(u)č(eni)ka*. Znamená to, že u Charvátů již před založením Emauzského kláštera v Praze byl slaven cm. svátek, a to v den úmrtí sv. Cyrila 14. února. Naproti tomu v Čechách a na Moravě je tento svátek dosvědčen až po založení Emauzského kláštera, a to 9. března. Liturgický kult slov. apoštolů u Charvátů nevznikl tedy až vlivem českým po založení Emauz. To je velmi důležité zjištění, i když je založeno pouze na jednom nedatovaném rukopisu (Ill. 4), jehož stáří je určeno z obsahu (v kalendáři není ještě uveden svátek sv. Tomáše Akvinského, který byl kanonizován r. 1323).²⁵

5.4. Poněvadž sv. C. a M. v Ill. 4 je uveden pouze v kalendáři, kdežto v propriu svatých je na ten den uveden pouze sv. Valentin, mučedník, znamená to, že o sv. C. a M. nebyly žádné vlastní litur-

²⁵ J. V a j s, Najstariji hrvatskoglagolski misal. Záhřeb 1948, 64.

gické texty. Pokud se o nich sloužila mše sv., braly se všechny texty z Commune vyznavačů anebo se jejich jména jenom přidávala ke jménu sv. Valentina (tak je tomu v oraci Sal.). Pak se braly mešní texty o mučednících, protože sv. Valentin byl mučedník. To potvrzují určitým způsobem také SCM, v nichž jsou liturgické texty jednak z Commune mučedníků, jednak vyznavačů.

5.5. Velmi zajímavá je po této stránce orace. V Sal. podle převodu Karamanova zní: *Praesta, quaesumus, omnipotens Deus, ut qui B. Valentini martyris tui, et beatorum confessorum tuorum Cyrilli et Methodii festa colimus, ab omnibus malis imminentibus eorum precibus liberemur.* K sv. Valentinovi jsou přidáni sv. C. a M. a jinak zůstává stará orace o sv. Valentinovi. Ostatní SCM vynechávají sice sv. Valentina, ale ponechávají v podstatě starou oraci ze svátku sv. Valentina. V Lubl. a Slavo tato orace zní (pravopis upraven): *Daj, prosim, vsemogi Bože, da iže blaženuju ispovědniku tvojeju i arhierěju Kurila i Metudie prazdnik čtem, ot vsěh zal napadajučih molitvami jeju* (Lubl. ih) *izbavili se bihom.* V Nov. a dalších tato orace zní: *Daj, prosim, vsemogi Bože, da iže blaženoju prozviteru* (Mav. *ispovědniku i arhierěju*) *tvojeju Čurila i Metudie časti* (Mav. *roistvo*) *čtem, (Mav. ot vsěh uz) ih molitvami izbavili se bihom.* Je to vlastně zase táž stará orace o sv. Valentinovi, jejíž původní latinský text zní: *Praesta, quaesumus, omnipotens Deus, ut qui beati Valentini Martyris tui, natalicia colimus, a cunctis malis imminentibus, eius intercessione liberemur.* Jméno sv. C. a M. je dosazeno na místo sv. Valentina. *Natalicia colimus* je přeloženo původně *časti čtem* (tak Nov. a další) podobně jako v Kyjevských listech (1v7 a další), ale v Lubl. a Slavo je staré *časti* dodatečně nahrazeno srozumitelnějším *prazdnik* (Sal. *festum*) a v Mav. doslovnějším a značně mladším *roistvo*. V Nov. a dalších vypadlo *ot vsěh zal napadajučih* a bylo dodatečně doplněno v Mav. volně podle smyslu: *ot vsěh uz*. Původní překlad této orace můžeme tedy rekonstruovat takto: *Dai, prosimъ, vъsemogyi Bože, da iže blaženago Valentina Mъčenika tvojego čьsti čьtemъ, otъ vьsěhъ zъlъ napadajocihъ molitvami jego izbavili sę bihomъ.* R. Večerka právem poukázal na velmi starý původ tohoto překladu a uvádí je v souvislost přímo s Kyjevskými listy, kde se pětkrát vyskytuje obrat *čьsti čьstiti*.²⁶ Týká se to však nikoli SCM, nýbrž staré modlitby o sv. Valentinu, která byla přeložena jistě v nejstarší době a pak použita o sv. C. a M. a převzata i do SCM. Se sv. C. a M.

²⁶ R. Večerka, Velkomoravská literatura (viz pozn. 1), 415—6.

původně nesouvisí, již proto ne, že to byla původně modlitba typická pro mučedníky, nikoli pro vyznavače.²⁷

5.6. Tato orace, vycházející při všech různostech z jednoho společného základu, z orace o sv. Valentinovi, nezvratně dosvědčuje, že u Charvátů byl cm. svátek pevně spojen s dnem sv. Valentina 14. února a že jeho vznik nebyl ovlivněn cm. svátkem v Čechách a na Moravě 9. března. Ustálení cm. svátku v úmrtní den sv. Cyrila 14. února také dokazuje, že tento svátek pochází u Charvátů z nejstarších dob slovanské bohoslužby a má nepřetržitou souvislost s původním slavením tohoto svátku na Velké Moravě. Velkomoravská služba o sv. Cyrilu, která byla ovšem byzantského ritu, nemohla se u Charvátů trvale uplatnit, protože Charváti mohli tento svátek slavit jen podle římského ritu.

5.7. A tu je otázka, zda Charváti si vytvořili zvláštní službu o sv. C. a M. Podle všech známek, jež můžeme vyčíst z chvhl. liturgických knih, musíme říci, že zvláštní službu si nevytvořili. V Ill. 4 je cm. svátek uveden jen v kalendáři, ale nikoli v propriu. Tak je to i v ostatních misálech pozdějších. V breviářích je uveden v propriu jen tam, kde je obsažena SCM. A pokud je v kalendáři cm. svátek uveden, bývá obyčejně označen jenom černým inkoustem, tedy nikoli červeně jako svátek vyššího řádu.²⁸ Naproti tomu mají SCM celé officium vlastní jako festum sollemne, tedy nejvyššího liturgického stupně. Naskýtá se otázka, jak a proč vzniklo toto slavnostní officium, když cm. svátek nebyl u Charvátů slaven všeobecně jako svátek nejvyššího liturgického stupně, nýbrž spíše jako prostá památka, mnohdy dokonce opomíjená. Slavnostní cm. officium bylo pro charvátské poměry neúměrné a vlastně nadbytečné, ale v Čechách, kde byli sv. C. a M. prohlášeni za patrony českého království a kde byl jejich svátek zasvěcený,²⁹ bylo slavnostní officium naprosto nutné. Tím spíše bylo nutné v Emauzském klášteře, protože sv. C. a M. byli kromě toho také patrony kláštera

²⁷ Tutéž modlitbu mají také jiné svátky mučedníků: 3.5. sv. Alexandra, Evencia, Theodula a Juvenala; 18.6. sv. Marka a Marcelína; 27.9. sv. Kosmy a Damiána. Není to tedy orace z Commune vyznavačů, jak se někdy mylně uvádí (Snopek, Lavrov). Také modlitba o sv. Anastázii 25.12. obsahuje tentýž obrat *čbsti čbtemb* (= sollemnia colimus) v misále XIII.—XIV. stol. (viz Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, I, 1969, 58a).

²⁸ Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi JA (viz pozn. 27), I, 119, 143, 148. — Červeně je cm. svátek označen pouze v prvním a druhém Vrbnickém misále z r. 1456 a 1462 (viz Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi otoka Krka. Záhřeb 1960, 346 a 352).

²⁹ J. Beran, Mešní liturgie secundum rubricam ecclesiae Pragensis ve stol. XV. a XVI. Praha 1931.

a jejich svátek patřil k největším, kdy opat sloužil mši sv. v pontifikáliích »pod korunú«. Jestliže tedy před založením Emauz slavnostní officium o sv. C. a M. u Charvátů neexistovalo, protože ho nebylo potřeba, pak musilo být v Emauzích nově vytvořeno, aby cm. svátek mohl být náležitě slaven. A když už bylo vytvořeno, mohlo být přeneseno k Charvátům na jih a mohlo se uplatnit tam, kde vlivem pražských Emauz se cm. svátek slavil s větší okázalostí, než bylo do té doby obvyklé. Tak si můžeme vysvětlit, že najednou se u Charvátů objevuje slavnostní cm. officium vlastní, když dříve nebyla u nich ani vlastní orace o sv. C. a M.

5.8. Tyto úvahy nás vedou k závěru, že SCM mají svůj původ v monastickém benediktinském officiu emauzském, jež se nám nezachovalo. Vznikly ovšem přepracováním tohoto officia na officium františkánského typu, a to v zásadě aspoň dvojnásobným přepracováním, takže vznikl dvojnásobný typ SCM. Lublaňský typ SCM byl založen na perikopách Sap 20,17—20 a Mt 10,37—42 a typ Novljanský na perikopách Hb 7,23—27 a L 12,35—40. Služba breviáře popa Mavra (Mav.) je pak dalším přepracováním Novljanského typu ve smyslu charvátském.

5.9. Dvojnásobné přepracování se projevilo nejen ve výběru perikop, nýbrž i ve výběru žalmů a antifon (v jednom případě z Commune mučedníků, v jiném případě z Commune vyznavačů). Hlavně se však projevilo v historických čteních. Srovnáme-li čtení v typu Lublaňském a Novljanském, neubráníme se dojmu, že v obou případech jsou kusé. Lublaňský typ má pouze zprávu o poselství Rostislavově do Cařihradu, o příchodu sv. Cyrila na Moravu a o jeho působení na Moravě (ŽK 14—15). Z dalšího jeho života tu není vůbec nic, zvláště nic ani o jeho smrti. Novljanská čtení začínají jakýmsi nadpisem, jakoby vyňatým z martyrologia, a hned vypravují o působení sv. C. a M. v Čechách, pak o schválení díla sv. Cyrila papežem a o jeho smrti. Teprve spojení obou čtení dává ucelené pásmo vypravování: poselství do Cařihradu, příchod na Moravu, působení na Moravě, působení v Čechách, schválení, smrt. Zdá se, že původní emauzská služba obsahovala celé toto pásmo vypravování a že upravovatelé text zkrátili tím, že první převzal jen první polovici (Lubl.) a druhý jen druhou (Nov.). Snad také ještě jinak emauzská čtení zkrátili a upravili.

Pokud jde o hymny, vidíme, že hymnus *Otče sveti* pronikl z Lublaňského typu (Lubl., Slavo, Sal.) do Novljanského (Mav.)

a naopak hymnus *Radui* se pronikl z Novljanského typu do Lublaňského (Víd., Sal.). Hymnus *Prěslavni otče* je omezen na typ Lublaňský a hymnus *Slnce pravadnoe* na Novljanský. Různost obou typů se dá vysvětlit jednak výběrem hymnů z původní emauzské služby, jednak také tím, že v Emauzích patrně nevznikly všechny hymny najednou. Snad vznikaly postupně během delší doby, takže se mohly v různých dobách dostat do Charvátska, kde jich potom pozdější upravovatelé různě použili.

6. Všechny dosavadní úvahy mluví jasně proti vzniku SCM před polovinou XIV. stol. Avšak pro větší stáří bývají uváděny hlavně důvody jazykové, zvláště lexikální a tu je třeba si všimnout také této stránky SCM. Učiníme tak dosti podrobně, abychom neopomenuli nic podstatného z toho, co se uvádí na důkaz velké starobylosti SCM.

6.1. Jsme tu ve velké výhodě, protože máme dochovánu jednu památku přímo z Emauzského kláštera, datovanou rokem 1395. Je to hlaholská část Remešského evangeliáře (hl. Rem.).³⁰ Asi právě proto, že tato památka je přesně datována a lokalizována, nebyla jí věnována po stránce lexikální a vůbec jazykové téměř žádná pozornost. Proto si této památky všimneme podrobněji především po stránce lexikálních shod s SCM a poukážeme také na shody s jinými chvhl. památkami, zvláště s misály XIV. a XV. stol.³¹ Jde hlavně o tyto výrazy, doložené v SCM a také v hl. Rem.:

AKI, Lubl. hymn. *Otče sveti: aki dan'nica* (129). Mav. má na tomto místě mladší *kako* (140). V hl. Rem. se vyskytuje *aki* pouze

³⁰ Remešský evangeliář byl vydán třikrát:

1. Faksimilované vydání Silvestrovo: *Évangélaire slave de Reims ou Texte du sacre*. Paříž 1843.
2. V. H a n k a, *Sazavo-emauskoje svjatoje blagověstovanije*, nyníž Remeskoje. Praha 1846.
3. Louis L e g e r: *L' évangélaire slavon de Reims dit: Texte du sacre*. Remeš—Praha 1899. Podle tohoto přesného heliografického vydání citujeme strany, sloupce a řádky, např. hl. Rem. 26a 17.

³¹ Misály, na něž odkazujeme, viz výše v pozn. 7a. Zkratky biblických knih uvádíme podle Slovníku jazyka staroslověnského. Praha 1966 a násl. Slovníky, na které se odvoláváme, jsou: J. G e b a u e r, *Slovník staročeský*, 2. vyd. I, II. Praha 1970. F. M i k l o s i c h, *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*. Vídeň 1862—5.

SČS — *Staročeský slovník*, hl. red. B. H a v r á n e k. Praha 1968—76 (sešit 1—7, hesla: na — obecný).

SJS — *Slovník jazyka staroslověnského*, hl. red. J. K u r z. Praha 1966 a násl.

I. I. S r e z n e v s k i j, *Materialy dlja slovarja drevnerusskago jazyka po pis'mennym pamjatnikam*. Petrohrad, I 1893, II 1902, III 1906. Fotomechanický přetisk Graz, I 1955, II 1955, III 1956. F. Š i m e k, *Slovníček staré češtiny*. Praha 1947 (diferenční).

jednou 36a 18: *aki cvět* Sir 50,8, ale misály mají na tomtéž místě většinou *ěko* (Ill. Nvk. Roč. Prv.), jen Hrv. má novější *kako*. Jinde však právě Hrv. zachovává staré *aki* 44a 21 = 4 Rg 1,14; 241d 14 = = Zach 12,10, kde ostatní mají obvyklé *ěko*.

ARHIERĚI, Lubl. 12 × na různých místech; — Nov. hymn. *Slnce pravadnoe* (144); — Mav. orace (133), 6. čt. (137); — hl. Rem. 53a 7 = Mt 2,4 a stejně i všechny citované misály a také jinde zcela běžné.

BISKUP, Lubl. 1. čt. (130), 3. ant. laud (136); — Nov. 1. čt. (139), ve Vat. a Broz. ARHIBISKUP; — hl. Rem. 61a 5—6 v rubrice. V misálech a jiných chvl. památkách zcela běžné.

BLAGI, Lubl. resp. po 2. čt.: *blagimi děli* (131), 2. ant. laud: *děli blagimi* (136); Nov. 3. čt.: *v' blagoe iměše . . . vsa tvoraše blagaě* (140); — hl. Rem. 49b 1—2 *tvoritb blagaě* = Sir 15,1 (tak i misály); 42a 16 *blagihb dělč* = Tt 2,14 (stejně i misály). Vašica to pokládal za doklad starobylosti, že se vyskytuje v Besédách Řehořových a v I. Václavské legendě, ale je to běžné i jinde.

BOGATASTVIE, Lubl. 5. čt. (133) = ŽK 14,18 (v cyr. textech *bogatbstvo*); — hl. Rem. 18a 8—9 = R 11,33 (i v misálech); 25b 12 = E 1,7 (i v misálech kromě Roč.).

CĚSAR, Lubl. mnohokrát; — Nov. hymn. *Radui se* (138), invitorium (139), resp. po 6. čt. (146); — hl. Rem. velmi často, stejně i v misálech a jinde.

CĚSARSTVO, Lubl. resp. po 6. čt. (134), nešpory II (137); — Nov. resp. po 7. čt. (143), 5. ant. laud (144); — hl. Rem 10 ×. V misálech je skoro stejně časté jako *cěsarstvie*.

ČAĚTI, Lubl. resp. po 8. čt. (135); — Nov. resp. po 7. čt. (143); — hl. Rem. 55b 11 = L 2,25 (stejně i misály, jen Hrv. *čekati*); 42a 7 = Tt 2,13 (i misály); 24a 3 = A 12,11 (i misály).

ČASTIVI, Lubl. 4. čt. (133) = ŽK 14,17 (viz 2.1.); — hl. Rem. 55b 10 = L 2,25 (tak i misály kromě Nvk. a Prv., kde je vynecháno). Bylo i ve staré češtině *čstivý* (Gebauer I, 193).

ČRMNI, Lubl. kapit. sixty (136) = Sap 10,18: *more črmnoe*; — hl. Rem. 56b 1 = Sap 10,18 (stejně i v misálech kromě Hrv., který vynechává *črmnoe*, ale na jiných místech i Hrv. má *more črmnoe*).

EPISTOLIĚ, Lubl. 4. čt. (132) = ŽK 14,15 (viz 2.1.); — hl. Rem. zkráceno *epli* nebo *eplie*: 7b 5; 18a 5; 19a 17; 25a 6; 61b 8. Stejně i v misálech velmi často.

ERĚISKI, Lubl. resp. po 5. čt. (133); — Nov. hymn. *Radui se* (138); — hl. Rem. 48b 4—5 = Mt 23,34 (stejně i v misálech).

ETER, Víd. 9. čt. (145); — hl. Rem. 22a 16 = A 12,1; 27b 7—8 = L 10,38; 47a 20 = A 6,9; 48a 10 = A 7,57. Také misály mají ve všech těchto případech *eter*. Vyskytuje se i v cyr. Rem. 3a 5—6 = Mc 5,25. Je to slovo užívané převážně v biblických textech, a to i po celé XV. stol., takže např. Prvotisk z r. 1483 neuzívá je méně často než nejstarší misál ze zač. XIV. stol. III. 4.

GODINA ve významu *hodina*, lat. *hora* (viz 2.1. a 2.5), Lubl. (135) a Nov. (143) resp. po 8. čt. = Mt 24,42; — hl. Rem. 4b 7—8 = J 13,1; 19a 5 = J 16, 2.4. Také v misálech je v těchto případech *godina*, na jiných místech jen zřídka se vyskytuje *čas*.

IZBAVITI, Lubl. hymn. *Otče sveti* (129); — Nov. 4. čt. (141) = ŽK 18,9, viz 2.1; — hl. Rem. 42a 12 = Tt 2,14 (tak i v misálech). V chvhl. památkách i v dnešní schv. běžné.

JUTRNĚ, Lubl. 6. čt. (134) = ŽK 15,2, viz. 2.1; — hl. Rem. 41b 15. V misálech a jiných liturgických knihách jako liturgický termín běžné.

KI, Lubl. a Nov. častěji; — hl. Rem. 29a 20 = Pr 8,32 (v misálech vyjádřeno participiem); 29b 4 = Pr 8,34 (tak i Hrv., ostatní misály *iže*); 29b 9 = Pr 8,35 (i Hrv., ostatní *iže*); 33a 5 = L 14,31 (tak i v misálech); 37b 10 = L 11,35 (tak i Hrv., jinde *iže*). Je to nový prvek, který z lidové řeči proniká do literárních památek.

KORIST, Lubl. kapit. nony (137) = Sap 10,19; — hl. Rem. 56b 7 = Sap 10,19 za lat. *spolia* (tak i v misálech). Je to slovo dobře známé z žaltáře Sin., Pař. i Lobk. Ps 67,13 a 118,162 (toto i v misálech Hrv. a ost. 210a 7 a Prv. 394a 5). Je ostatně známo také ze staré češtiny, např. česká Hlaholská bible 2 Par 14,13.³²

KORUNA, Nov. resp. po 6. čt. (143); — Víd. (146) a Mav. (132) hymn. *Radui se*; — Mav. 3. čt. (135); — hl. Rem. 37a 2 = Sir 50,13 (v misálech se toto místo nevyskytuje). V jiných chvhl. památkách se vyskytuje vedle častějšího a novějšího KRUNA (viz. 6.2).

KRASOTA, Lubl. resp. po 5. čt. (133); — Nov. hymn. *Radui se* (138); — hl. Rem. 49b 19 = Sir 15,6 (tak i v misálech).

LĚKI, Lubl. hymn. *Prěslavni otče* (128); — Mav. 2. čt. (134); — hl. Rem. 36a 8 = Sir 50,6; 36a 12 = Sir 50,7; 36b 1 = Sir 50,8. Ve všech těchto případech má Hrv. mladší *kako* a ostatní starší *ěko*. V nejstarších památkách *lěki* není dosvědčeno, je však dochováno v lidové řeči v Korutanech, Charvátsku a jinde³³ a dosud je

³² V. Kyas, Česká Hlaholská bible v poměru k ostatním českým biblickým textům. Slavia, 25, 1956, 328—341, zvláště 338.

³³ V. Jagič, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. 2. vyd. Berlín 1913, str. 196, 199, 476.

ve spisovné slovinštině v ikavské podobě *liki*. Také v chvhl. památkách se vyskytuje dosti často, např. v Hrv. jsem je našel 7 × a v Prvotisku 10 ×.

MAŠNI, Lubl. 6. čt. (134) = ŽK 15,2. — Hl. Rem. neobsahuje sice toto adjektivum, ale má třikrát subst. MŠA: 19a 16; 51b 15; 61b 13, toto poslední v českém přípisku. Kromě toho obsahuje hl. Rem. také subst. *misa*: 41b 16; 44b 15. V misálech je pravidelně *misa* a jen výjimečně *m'ša* (Hrv. 135d 1—2, 154b 10; Prv. 163a 32—33, 236b 31). Adj. MAŠNI je např. v II. Vrbnickém breviáři ze XIV. stol.: *mašne knjižice*.³⁴

NAROD, Lubl. 3. ant. laud: *narodi češkíe* (136); — hl. Rem. v sing. třikrát a v plur. šestkrát: 2b 12 = Mt 21,9; 19b 8 = J 6,56; 39b 13 = Mt 5,1; 48b 2—3 = Mt 23,34; 52a 7 = Is 60,3; 52b 2 = Is 60,5. Také v misálech je všude subst. NAROD, kromě posledního případu, kde má Ill. *ěžici*.

OBĚŇČATI, Lubl. resp. po 4. čt. (133); resp. po 5. čt. (133); — hl. Rem. 58a 7—8 = Sir 45,9 (tak i Prv. 357b 4; v ostatních rovněž totéž, jen v Hrv. je *ob'věnčati* 189c 1). Také na několika jiných místech je v misálech doloženo, avšak v Hrv. vždy *ob'věnčati*. Jinde není doloženo (viz SJS), nemá je ani Miklosich, ani Sreznevskij.

OLĚI, Nov. resp. po 3. čt. (141) = Ps 88,21 (tak i v Sin. Lobk. Pař. a v misálech: Hrv. a ost. 14a 16, Prv. 21a 36); — hl. Rem. 45b 16 = Hb 1,9 = Ps 44,8 (tak i v Hrv. a ost. 10a 29, Prv. 14b 21; Sin. Lobk. Pař., Hrv. a ost. 208d 23—24, Prv. 392a 7 a jinde).

POHVALA, Nov. hymn. *Slnce pravadnoe* (144); — hl. Rem. 25b 4 = E 1,6. Na tomto místě mají misály *hvala*, ale na jiných místech mnohokrát se v nich vyskytuje *pohvala*.

PRĚISPODNI, Lubl. kapit. sixty (136); — hl. Rem. 1b 9 = Ph 2,10; 56b 4—5 = Sap 10,19 (v obou případech totéž i v misálech).

PRĚMOČNI, Lubl. kapit. nony (137) = Sap 10,20; — hl. Rem. 56b 9—10 = Sap 10,20 (tak i v misálech kromě Roč., kde je *prěkrěpki*).

PRĚPOĚSATI, Lubl. resp. po 4. čt. (133); resp. po 8. čt. (135); — Nov. hymn. *Radui se* (138), resp. po 7. čt. (143) = L 12,35 (tak i v misálech); ant. Bened. (144) = L 12,37 (i v misálech); — hl. Rem. 5a 4 = J 13,4; 5a 10—11 = J 13,5; 23a 14—15 = A 12,8. Ve všech těchto případech i misály mají totéž sloveso.

PROPETI, Nov. 3. čt. (141) = ŽK 18,8 (srov. Ps 103,2, tak i Sin. Lobk. a Pař.; cyrilské texty ŽK mají však *ras-*); — hl. Rem. 7a

³⁴ Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi otoka Krka. Záhřeb 1960, 333.

13—14 = Mt 28,5; 8b 7 = Mc 16,6; 48b 8—9 = Mt 23,34 (tak i misály). Pouze jednou má hl. Rem. *ras-*: 1b 1 *raspětiě* = Ph 2,8 a v tom se s ním shodují také misály. Předpona *pro-* se v misálech vyskytuje o něco častěji než *ras-*.

RAČITI, Nov. resp. po 6. čt. (143); — Mav. 8. čt. (138) = ŽK 18,8 (srov. k tomu Kyas, *Slavia* 38,1969,650); — hl. Rem. 62a 7 *račb* v českém přípisku. I v misálech je to sloveso časté. V Ill. jsem napočítal 45, Nvk 46, Roč. 48, Hrv. 50, Prv. 51.

RĚSNI, Lubl. resp. po 1. čt. (130); — Nov. 2. čt. (139); — Mav. resp. po 4. čt. (137); resp. po 5. čt. (137); — hl. Rem. 19b 11 = J 6,56 (v misálech *istinni*); 28b 18—19 = Pr 8,27 (jen Ill. má *rěsni*, ostatní misály *stanoviti* za lat. *certus*). Také v jiných památkách je toto adj. dobře doloženo, zvl. v misálech.

RĚSNOTA, Mav. resp. po 5. čt. (137); 6. čt. (137); ant. Bened. (140); — hl. Rem. 7b 19—20 = 1 C 5,8 (tak i v misálech). Kromě toho se vyskytuje v hl. Rem 7 × *istina* a podobný poměr mezi oběma substantivy je i v misálech. Toto a jiná slova odvozená od kořene *rěs-* nejsou tedy omezena jen na nejstarší texty a proto nedokazují původ SCM z Panonie IX. stol., jak se domníval Grivec.

RIZA, Lubl. ant. Magnif. (129); resp. po 4. čt. (133); ant. 5. laud (136); — Nov. Ant. Magnif. (138); — Mav. ant. 8. nokt. (138); — hl. Rem. má toto slovo 11 × a vždy se s ním shodují i misály, kromě jediného případu, kdy mají *oblěčeníe*.

ROŽA, Lubl. hymn. *Prěslavni otče* (128); — hl. Rem. 36b 1 = Sir 50,8 (tak v Ill., ale v Hrv. a ost. 176a 16—17 *roza*). Také na jiných místech mají misály *roza* nebo *ruza* (Hrv. 176b 1 a 331 b 11; Prv. 333a 27 a 331b 11), ale Ill. má opět *roža* (176b 1). I v přípisku k Ročskému misálu k r. 1587 je *roža* (Radovi 5,1964,41). Bylo tedy slovo *roža* známé i v chvhl. prostředí.

SLAVITI SE, Nov. hymn. *Radui se* (138); verš laud (144) = Ps 31,11 (tak i Lobk. a Pař. a též Hrv. a ost. 200a 4, Prv. 380a 7—8); — hl. Rem. 50b 17 = Ph 3,3 (v misálech není).

STEZANIE, Nov. 3. čt.: *stezanie iměše* (140). — Sloveso *stezati se* je v hl. Rem. 47b 4—5 = A 6,9 (tak i v misálech). Podstatné jméno *stezanie* je doloženo v Dt 31,27 v Hrv. a ost. 95d 4—5 a Prv. 159a 19 a 22. Je známo také z ŽK 8,11.

UKRASITI, Lubl. resp. po 4. čt. (133); ant. 5. laud (136); — Mav. 8. ant. nokt. (138); — hl. Rem 9a 4 = Ap 21,2; 27a 12—13, Sir 24,19; 36b 13 = Sir 50,10 (ve všech případech i v misálech).

USILIE, Lubl. kapit. nešp. (128): *mazdu usili* = *mercedem laborum* Sap 10,17 (Lavrov nesprávně: *u silu*; rovněž Karaman pře-

kládal špatně: *in virtute*, tj. předpokládal: *u sili = ve silě*); — hl. Rem. 56a 14—15: *mazdu usili = Sap 10,17* (tak i misály, jen Hrv. má *usiliě* 198d 14, ale Prv. 374b 2—3 *usili*). Za lat. *labor* má *usilie* také Hrv. 58d 15—16 = Is 55,2, ale Roč. má zde *trudь* a ostatní (Ill. Nvk. Prv.) toto místo nemají. Totéž subst. je také v Nvk. a Hrv. 22a 2—3 a Prv. 32b 21 = 2 C 11,27, ale toto slovo je proti Vulgátě přidáno a v Ill. a Roč. je vynecháno. Bylo tedy známo v chvhl. prostředí za lat. *labor*, i když častěji se vyskytuje *trudь*.

UŽIKA, Lubl. 8. a 9. čt. (135); — hl. Rem. 21a 5 = L 1,58 (tak i misály); 60b 16 = L 1,36 (i misály kromě Hrv. *bližika*).

VLADATEL, Nov. hymn. *Radui se* (138); — hl. Rem. 42b 4—5 = L 2,2 (tak i v misálech). Je doloženo také Sir 45,30 v Hrv. a ost. 193b 31-c 1; 202c 1; Prv. 283a 25; 285b 2; 332b 27; 364a 28—29; 381a 18—19. Dále A 3,15 v Hrv. 101b 2—3 (ostatní misály mají tu *vladika*). I z jiných chvhl. památek je dobře známo. Vyskytuje se také v staročeském překladu bible Ma 3,1: *vladatel = dominator*.³⁵

VAČETI jako pomocné sloveso při tvoření futura, Lubl. 7. ant. nokt.: *obitati včnetь* (134) = Ps 14,1 (tak i v Lobk. a Pař.; v Sin. *obitaetь*); — Nov. resp. nony (145) = Sap 5,16 (tak i v misálech); — hl. Rem. 5b 2—3 = J 13,8; 18b 15—16 = J 15,26; 18b 18—19 = J 15,27; 52a 6 = Is 60,3; 52a 17—18 = Is 60,5; 59a 11 = Is 7,15. Ve všech případech mají stejné pomocné sloveso i misály, kromě Is 60,3, kde je neopisný přítomný tvar. Je zajímavé, že původní stsl. překlad má v evangelních textech J 13,8; 15,26; 15,27 tvary neopisné, přítomné. Avšak hl. Rem. se snaží přesněji vyjádřit slovesný čas a volí k tomu právě pomocné sloveso *vačeti*. V jiných případech, kde v původním textu bylo pomocné sloveso *iměti*, je hl. Rem. ponechává: 34b 10—11 = Mt 18,3; 49a 14—15 = Mt 23,39; 58b 17—18 = Mc 10,30. Také 13a 20 — 13b 1 = A 1,5 je *iměti*. Jen jednou užívá *hotěti*: 13b 14—15 = A 1,8. Také v misálech a jiných památkách je *vačeti* nepoměrně častější než ostatní pomocná slovesa. Není tedy *vačeti* známkou velkého stáří.

VSEMOGI, Lubl. (129) a Nov. (138) orace; — hl. Rem. 55a 9—10 = Ma 3,5 (tak i v misálech). Je to slovo docela běžné v chvhl. liturgických knihách až do nynější doby.

ZAKONNIK, Nov. hymn. *Radui se: zakon'nici v nei slavet' se* (138); 1. čt.: *Blaženihь isповědnikь i zakon'nik hristovihь Ćurila*

³⁵ F. Černý, *Evangeliář Olomoucký*. Praha 1902, str. 2. Ale na str. 104 je už v tomtéž textu Ma 3,1 místo toho *pán*.

i *Metudie* (139); — hl. Rem. 36a 5: *Se z(a)k(o)n'n(i)kǔ v(e)li = Ecce sacerdos magnus* Sir 50,6 upraveno podle Sir 50,1. Avšak v misálech je vždy místo toho: *Se erěi veli* (v Hrv. 4×; Prv 8×). Podle Sobolevského se vyskytuje *zakonnikǔ* jen v památkách přeložených z latiny na Moravě (správněji na území českém) ve významu *kněz*, lat. *sacerdos*, a pokládá se za kalk ze staré horní němčiny.³⁶ Vyskytuje se v Kyjevských listech, Frizinských památkách, v II. Václavské leg., Besédách a v Nikodémově ev. Nebylo dosud známo, že je také v hl. Rem. Bylo to tedy slovo v Emauzích známé a používané. Karaman je přeložil (v Sal. je totiž také obsažen hymnus *Radui se) religiosus*, tj. *řeholník*. Znal tento význam asi z polštiny, kde dosud *zakonnik* znamená *řeholník*. Avšak také ve staré češtině slovo *zákonník* mělo tentýž význam (Šimek 219) a tento význam sahá v českém prostředí až do nejstarší doby (srov. Kyjevské listy), kdy představa řeholníka a kněze splývala v jedno.³⁷ V Nov. je tohoto slova použito asi právě ve významu *řeholník*. Pak teprve nabývají ona místa, kde se vyskytuje, konkrétního významu. Řeholníci Emauzského kláštera zdůrazňují zde také pro českou veřejnost, která jistě se zájmem, ale někdy i s nedůvěrou sledovala tyto cizí mnichy, kteří se tak nápadně lišili od ostatního českého prostředí, že sv. Cyril a Metoděj, patronové českého království, byli rovněž řeholníci a že jsou chloubou (*divna dika*) právě slovanských (tj. charvátských) řeholníků, kteří se mohou zvat jejich duchovními dětmi (*čeda*) a učedníky. Je možno v tom vidět snahu charvátských mnichů, zajistit si v českém prostředí patřičné uznání a čestné místo. V tom smyslu je pak i toto slovo bohemismus.

6.1.1. Hl. Rem. dokazuje, že právě v Emauzích byly známy a užívány výrazy jako: AKI, ETER, LĚKI, MAŠNI, OBĚNČATI, PRĚISPODNI, PROPETI, RAČITI, RĚSNOTA, RĚSNI, UŽIKA, VAČETI, ZAKONNIK. Pro ně není nutno hledat starší pramen, jak se dosud mysliło.

³⁶ S. Pirchegger, Untersuchungen über die altslovenischen Freisinger Denkmäler. Veröffentlichungen des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin, hgb. von Max Vasmer, Lipsko 1931, 113—4. — R. Nahtigal, Starocerkvenoslovanske študije. Lublaň 1936, 14—16. — A. V. Isačenko, Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok. Bratislava 1943, 13, 59. — K. Horálek, K otázce bohemismů v stsl. památkách. Slovanské studie (Vajsův sborník). Praha 1948, 115—9.

³⁷ Stojí za úvahu, není-li to jeden z jazykových dokladů pro činnost iroskotských mnichů anebo jejich bavorských následovníků v našich zemích. Na jiný (*inokostǔ*) poukázal F. V. Mareš, Stopa předcyrilometodějských moravských misíí iroskotských v českostaroslověnské slovní zásobě? Vznik a počátky Slovanů, 5, 1964, 7—11.

6.1.2. Také morfologické zvláštnosti je možno téměř úplně do-
ložít z hl. Rem. Jsou to především asigmatické aoristy 3. os. pl.:
UTEGU Lubl. resp. po 2. čt. (131), Nov. resp. po 5. čt. (142); —
PRIDU Lubl. resp. po 6. čt. (134); — OTVRGU Lubl. (129) a Nov.
(138) ant. Magnif.; — DOIDU Nov. ant. Magnif. II (145); —
OTBĚGU Víd. hymn. *Radui se* (146).

Obdobné tvary jsou i v hl. Rem.: PRIDU 8a 10, 44a 16, 52b
17—18; — PRĚIDU 9a 19; — SPADU 23a 11; — VZMOGU 33b 12;
— OBRĚTU 44a 17, 53b 20; — ZATKU 48a 3; — IDU 53b 11.
Vedle těchto 12 starších tvarů jsem našel v hl. Rem. jen 4 mladší:
stresoše se 7a 7; — *obrětoše* 11a 3; — *otvrzoše* 21b 8—9; — *padoše*
39b 1. Starší tvary byly tedy dobře známy také v Emauzích. Ostat-
ně tytéž tvary se nezdá vyskytovaly také ve stč. překladu bible:
přijidu, leku sě, nalezu, zdvihu, přivezu apod.³⁸

6.1.3. Někdy se poukazuje také na záměnu koncovek *-iě* a *ie*,
např. Lubl. resp. po 2. čt. (131): *v cěsarstviě nebeskoě* nom. sg.
(místo správného: *cěsarstvie nebeskoe*, nejde-li ovšem o písarskou
chybu místo pl.: *cěsarstviě nebeskaě*); 3. ant. laud: *plki pogan'skiě*
(136); V tom se vidí doklad starého splývání obou koncovek půvo-
dně v *-iä*, odkud pak vzniklo staročeské *-ie*.³⁹ V hl. Rem. se písař
snažil zachovávat stsl normu. Dobře rozlišoval český text kde užil
náležitě *-ie* místo stsl. *-iě* (61a 8—9 *tato ev(an)g(e)lie* plur.), a stsl.
text, kde náležitě rozlišoval *-ie* a *-iě*. Jen ve dvou případech mu
pozornost vypověděla: 1a 8—10 *ne vshičeniě* = Ph 2,6 (místo *-nie*
acc. sg.); 54a 9—10 *nb d(v)nb vzněsenie g(ospod)ne* (místo *-niě -ně*
gen. sg.). Totéž nedopatření se v několika případech přihodilo i písar-
ům SCM, po případě jejich předloze.

6.1.4. V SCM jsou někdy koncovky instr. sg f. *-oju*, *-eju* staženy
v *-u*: Lubl. 4. čt. (132): *sě epistoliju sicu* (místo správ. *epistolijeju*
siceju); — Nov. hymn. *Radui se* (138): *přepoěsani stoloju světlu*
(Mav. *štolu světlu*; Víd. *v' štolu světlu*; správně *štoloju světloju*);
Nov. 6. čt. (142): *sil'nu desnicu tvoju* (místo *silnoju desniceju tvo-
jeju*); — Mav. resp. po 7. čt. (138): *korunu erěistva* (místo *korunoju*).
— Písař hl. Rem. byl pozornější. Přesně rozlišoval české tvary: *poď*
korunú 61b 13; *svú rukú* 61b 19, od stsl. tvarů, např. 42b 18—20:
s Marieju obručenoju emu ženoju sučeju neprazdnoju = L 2,5. Jen

³⁸ V. Kyas, První český překlad bible. Rozpravy ČSAV, řada společ.
věd, roč. 81, seš. 1, Praha 1971, 40.

³⁹ R. Večerka, Velkomoravská literatura (viz. pozn. 1), 401; — F.
V. Mareš, Domnělé doklady české přehlásky *a > e* v csl. textech (typ
cělenije gen. sg.). Slavia 28, 1959, 132—140.

jednou se spletl, a to dokonce opačným způsobem. Napsal *prěmoćnoju ruku tvoeju* 56b 9—10 místo správného: *prěmoćnuju ruku tvoju* acc. sg. = Sap 10,20. Písař SCM napsal toto místo správně a stejně i misály, jen v Hrv. je *prěmoćnoju*, 198 d 25. Stažené koncovky jsou dosti časté i v misálech, zvláště v rubrikách (*prěd' misu* Hrv. 23d 15; *s vodu* Hrv. 88b 19 a pod.) a v jiných chvhl. památkách. V SCM mohl spolupůsobit i vliv staročeské koncovky -ú. Není tedy nutno vysvětlovat to jako reflex stsl. koncovky -o, která se někdy vyskytuje místo normálního -oŕ.⁴⁰

6.1.5. Podobně možno vyložit také stažené koncovky instr. sg. *ijo*-kmenů -*imъ*: Lubl. (129) a Nov. (138) ant. Magnif.: *prědъ prěstolomъ božimъ* = Ap 14,3 (stejně i misály); — Nov. (138) a Vat. hymn. *Radui se: rěšenimъ* (Broz. *rěšeniemъ*; Vid. a Mav. to vynechávají); — Mav. *ěvlenimъ božimъ* (136). — Hl. Rem. se drží normy, má důsledně koncovku -*iemъ*: *blagoslovljeniemъ* 25a 12 = E 1,3; *omiveniemъ* 44a 2—3 = Tt 3,5; *obnovlenijemъ* 44a 3—4 = Tt 3,5; *kameniemъ* 48a 7 = A 7,58; 48a 12 = A 7,59; 49a 4 = Mt 23,37, stejně i misály. Také u adj. *velii* užívá hl. Rem. nominálních tvarů: *veliemъ* 38a 7 = Ap 7,2; 39a 13—14 = Ap 7,10; 43a 16 = L 2,9; 48a 2—3 = A 7,57 (stejně i misály). U adj. *božii* se v hl. Rem. vyskytuje nominální tvar pouze v lok. sg. *v domu boži* 36a 15—16 = Sir 50,7. V jednom případě je neurčitý tvar dat. pl. *čedomъ bžmъ*, tj. snad *božimъ*, což by byl jediný případ složeného sklonění (46b 20 — 47a 1 = J 1,12; také misály mají zde *čedomъ božimъ*). I u podst. jmen se tu a tam vyskytuje v misálech -*imъ*, např. *znamenimъ* Prv. 415a 27—28. Ve staré češtině byla častější koncovka -*im* než -*iem*.⁴¹ Emauzští písaři se snažili zachovávat stsl. normu, ale v jednotlivých případech se od ní odchýlili, snad právě pod vlivem staré češtiny.

6.2. Skoro všechny ostatní výrazy, které se uvádějí v souvislosti se stářím SCM, možno dobře doložit z misálů a z ostatních chvhl. památek.

Jsou to především cizojazyčné termíny: DIAKON, ERĚI, ERĚISKI, ERĚISTVO, HEROVIM, ORACIĚ, PREZVITER-PROZVITER. Všechny jsou v misálech hojně dosvědčeny a pro otázku stáří nepřinášejí nic pozoruhodného.

⁴⁰ J. Kurz, Učebnice jazyka staroslověnského. Praha 1969, 66.

⁴¹ V. Vážný, Historická mluvnice česká. II. Tvarosloví 1. Skloňování. Praha 1964, 43. — Srov. též F. V. Mareš, Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Rehoře Velikého (Dvojeslova). Slavia 32, 1963, 426 (§ III/2).

Další skupinu tvoří slova dobře známá i z dnešní srbocharvátštiny, jako ČASTITI, DIKA, KRASITI SE, PLK (v dnešní podobě *puk*), STEPEN, SVĚTLITI SE. I tyto jsou doloženy v misálech kromě DIKA, což je zřejmý kroatismus, který i podle mínění Vašicova dokazuje, že autorem hymnu *Otče sveti*, kde se *dika* vyskytuje, nebyl Čech. V jiných chvhl. památkách kromě misálů je slovo *dika* často užíváno. I když některé z těchto výrazů patří ke staré slovní zásobě (ČASTITI, PLK, STEPEN), přece je není možno pokládat za důkaz stáří textu, protože jejich užívání není omezeno jenom na nejstarší dobu, ale sahá až do přítomnosti.

Totéž možno říci o slovech, která jsou společná srbocharvátštině a češtině: BISKUP, BLUDITI ve významu lat. *errare*, ČĚLOVATI ve významu lat. *osculari* (v dnešní schv. v podobě *celivati*), ČEKATI, OBDARITI, PRĚDRAGI, UŽIVATI. Všechna jsou doložena v misálech i jinde. I když např. PRĚDRAGŦ patří k nejstarší lexikální vrstvě, je doloženo i v Kyjevských listech, přece nevyšlo z užívání dodnes (schv. *predragi*, čes. *předrahy*).

Z dalších je třeba jednotlivě uvést ještě tyto výrazy:

APOSTOLIK, Nov. čt. 3 (140). Je známo nejen z ŽK 17 a 18, nýbrž i z misálů, Nvk. (Hrv. 237a 3) a Prv. 410a 30.

BLAZAN, Nov. hymn. *Radui se* (138): *Si uběžavše blaz'ni veka sego*. V misálech je užito tohoto slova jednak za lat. *haeresis* (Ill. Nvk. Roč. 212d 26, Prv. 269b 8; Hrv. má na tomto místě *sablazan*), jednak za lat. *tentatio* (Nvk. Hrv. 222a 2—3, 222c 15—16; Prv. 253b 11, 254b 20; ale Ill. a Roč. mají na tomto místě starší *napast*). V tomto druhém významu (*tentatio*, *pokušení*) je užito tohoto slova i v Nov. Jak je zřejmo z Ill. a Roč., patří toto slovo k mladší jazykové vrstvě.

BRATR, Lubl. a Slavo 2. ant. nokt. (130): *bratri sveti*. Jinde však: *bratie milěiša* (9. čt. 135); *žiti bratii vkupi* = Ps 132,1 (resp. po 2. čt., 131). Tvary *s* *r* se vyskytují jen v nejstarších stsl. textech a v některých památkách česko-csl. (SJS I, 141—143). V chvhl. památkách se vyskytují zřídka, např. v I. breviáři Vrbnickém 119a 7—8⁴² a v misálech: Nvk. Roč. Hrv. 21d 29 = 2 C 11,26, ale Ill. a Prv. mají zde *brat*.

BRATARSTVO, Lubl. a Slavo resp. po 1. čt. (130): *rěsnotivno bratarstvo*. V tomto slově se udržuje *r* v misálech bez výjimky:

⁴² J. V a j s, Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský. Praha 1910, 63.

Hrv. a ost. 105c 17; Prv. 180a 21—22 = 1 P 2,17; — Hrv. a ost. 118d 15; Prv. 203b 26 = 1 P 5,9 (Nvk. Hrv. Prv. mají zde *bratarstvie*).

BRATARSKI, Lubl. resp. po 2. čt. (131): *věra bratrská*. Tak i v misálech: Hrv. a ost. 83b 25. Ještě častější je v misálech adj. BRATRSTVENI (Hrv. 171d 29, 178a 29; Prv. 253a 34, 313b 30, 325a 13, 338a 23).

DOSTOĚNIE ve významu *zásluha*, lat. *meritum*, Lubl. hymn. *Otče sveti* (129). Bývá pokládáno za důkaz velmi starého českého původu, protože se vyskytuje v Besédách sv. Řehoře a v II. Václavské leg. (ale zde ve významu: *důstojnost*, *dignitas*, viz SJS I, 514). V misálech je nejčastěji užíváno ve významu *hereditas* (tak i v hl. Rem. 26b 1 = Sir 24,11; 26b 20 — 27a 1 = Sir 24,16), což je v stsl. obvyklé. Kromě toho se tu vyskytuje dosti často za *dignitas* a ojedinele také za *patrocinium*, *dignatio beneficium*. Dosti časté je také za *meritum*, v Ill. jsem našel 7 případů, v Nvk. 3, v Roč. 4, v Hrv. 4, v Prv. 3. Je patrné, že ho postupně ubývá, ale jeho znalost a užívání se udržuje ještě po celé XV. stol. Mohlo tedy být dobře známo i v Emauzích.⁴³ Kromě toho se toto slovo vyskytuje v tomto významu v hymnu *Otče sveti*, o němž sám Vašica říká, že slovo *dika* (viz výše) v něm obsažené »zdá se vylučovat jeho český původ.«

DRUŽINSTVO, Lubl. resp. po 1. čt.: *řesnoe družinstvo* (130). Miklosich ani Sreznevskij je nemá. SJS I, 519 uvádí jen toto místo z Lubl. s významem *přátelství* a odkazuje k subst. *družbba*. Skutečný význam nacházíme v misálech: Hrv. a ost. 156b 7 a Prv. 296a 24 za lat. *collegium*. Nutno je tedy spojovat spíše se slovem *družina*. V jiném, ale věcně blízkém významu je užito tohoto slova v Jdt 15,4 za lat. *agmen*.⁴⁴

HODATAISTVOVATI, Nov. hymn. *Slnce pravadnoe* (144). V misálech je většinou *hodatati* nebo *hodataiti* (toto i v Kyjevských listech 1v 11), ale vyskytuje se i *hodataistvovati*: Hrv. 14d 19—20; v mešním řádu Hrv. a ost. 137a 2—3 a Prv. 239b 14—15; Prv. 403b 3—4.

⁴³ V chvhl. překladu stč. homilií na ev. sv. Matouše (vyd. J. Holub, Evangelium sv. Matouše s homiliemi. Praha 1913, 50) je stč. *wiecz* za pův. lat. *reatus* (zde synonymum k *demeritum*, tj. špatná zásluha čili to, co člověk zaslouží za špatný skutek) přeloženo *dostoěnie* (Vj. Štefanič, Gl. rukopisi otoka Krka. Záhřeb 1960, 215). Tento chvhl. překlad souvisí s pražskými Emauzy.

⁴⁴ J. Ham m, Judita u hrvatskim glagoljskim brevijarima. Radovi Stsl. inst., 3, 1958, 103—201, zvl. 173.

ISPLNEVATI, Nov. 1. čt. (139). Doloženo je také v Pařížském kodexu z konce XIV. stol. Code slave 11.⁴⁵ U Miklosicche ani Sreznevského není.

IZBIRATI Nov. hymn. *Radui se* (139): *ki izbiraјutъ v životъ věčni* (Víd. *si sьbirajutъ v životъ věčni*, 146; Mav. *si zbir'jut' v životъ věč'ni*, 132; Sal. *Hi colligunt vitam aeternam*); — Lubl. resp. **po 6. čt., 134: i zbirajut' v' životъ věčni** (Slavo *i sьbirajutъ v životъ věčni*, 185; Sal. *et colligunt vitam aeternam*). Je to volný citát J 4,36: *sьbirajetъ plodъ vъ životъ věčnyi*, Vulg.: *congregat fructum in vitam aeternam*. V Nov. je zřejmá chyba. Nemá tam být *izbiraјutъ*, nýbrž *zbirajutъ* z původního *sьbirajotъ*. Nejde tu o vybírání, nýbrž o shromažďování. Karaman pochopil toto místo nesprávně. Přeložil: *colligunt vitam aeternam*, čímž asi myslel: *sklízějí život věčný*. Správný smysl je: *shromažd'ují* (totiž ovoce své práce) *do života věčného*. Proto je ve všech textech (kromě Karamanova chybného překladu) předložka *v* před *život věčni*. Chybné znění *izbirati* v Nov. vzniklo matením předpon *iz-* a *s-* (případně asimilací *z-*). Podobné matení nacházíme nejednou i v misálech: Hrv. 91c 10—11 *izbereši*, Ill. Nvk. Roč. *sbereši*; Hrv. 203a 6—7 *izberut*, Ill. Nvk. Roč. *sberut*; Hrv. 210d 5 *izberu*, Ill. Nvk. Roč. *sberu* a ještě asi 4 podobné případy.

IZVOLITI ve významu *dovoliti, povoliti, schváliti*, Nov. 2. čt. (139): *Sie i papežu rim'skomu izvoliv'su*. V tomto významu je toto sloveso již v Euchologiu Sin (SJS I, 728) a podobně i v ŽK 6,31. V misálech je užíváno jednak za *eligo* nebo *studeo*, ale také za prosté *volo* což se blíží našemu významu (Hrv. a ost. 157c 9—10, Prv. 298b 31—32; Hrv. a ost. 219d 16, 25, 220a 1, Prv. 250 a 1—2, 10, 16). Karaman přeložil toto místo Nov.: *papa Romano magis volente*, Snopek: *povolil*, Vašica: *magis elegit (optavit, approbavit)*.

LIKSTVOVATI, Nov. hymn. *Radui se* (130). Je to slovo staré (srov. SJS II, 122). V misálech se vyskytuje příbuzné *likovati* (Prv. 401a 4) a *likstviti (likstvenie* Prv. 403a 13).

MOISTAR, Mav. 7. čt. (130). Vyskytuje se také v Nvk. (srov. Hrv. 17b 16 = L 2,46 za *doctor*; Hrv. 57a 11 = J 11,28 za *magister*) a v Prv. na těchže místech (Prv. 25a 34; 92b 25) a také v jiných památkách téže doby.

NAPRAVLATI, Nov. 3. čt. (140): *napravlaě knigu* (Broz. *knigi*, Zagl. *libros*) *i služiteli Hristovi*. Snopek překládá: *připravujíc*, Vašica:

⁴⁵ Hrvatska književnost srednjega vijeka. Red. Vj. Štefanić, Záhřeb 1969, str. 366, 369.

dirigens nebo *comparans*. V SJS II, 304 je uveden význam nejistý: *forsitan zřizovati, sozdatavъ, herstellen, facere*. Večerka překládá: *jako správce knih i služů Kristových*; chápe to sloveso ve významu *spravovati* (MMFH II, 334). Zdá se, že nejlépe odpovídají smyslu tohoto slovesa na tomto místě slova popa Martince v přípisu k II. Novljanskému breviáři z r. 1495, kde je také napsána tato služba: *napravljahu vsaka potribnaja crkvi božjej*,⁴⁶ tj. *zjednávali, opatrovali všechno potřebné církvi Boží*. Také ve staré češtině má sloveso *napraviti* mezi jinými tyto významy: *zjednati (bestellen), opatřiti (versehen, ausstatten)*, srov. Gebauer II, 485. Možno tedy přeložit: *comparans librum (libros) et ministros Christi jako opatřuje (nebo zjednává) knihy a služebníky Kristovy*.

PAPEŽ, Nov. 2. čt. (139). Doloženo již v Kyjevských listech (1v 4), v nejstarších stsl. kalendářích, v ŽK a ŽM a v čes.-csl. památkách (SJS III,13). V češtině je běžné od nejstarších dob až dosud. V chvhl. památkách se objevuje ojediněle, např. v misálech Ill. Nvk. Roč. (srov. Hrv. 86b 21; ale v Hrv. je *papa*); Nvk. (srov. Hrv. 86b 18, ale v Ill. Roč. Hrv. je *papa*); Prv. 142a 27—28, 31. V Emauzích mělo toto staré slovo oporu v češtině.

POTEŽATI SE, Lubl. 4. čt. (132): *na bol'si se činъ potežalbъ* = ŽK 14,16. Slavo má na tomto místě sloveso *stežati se* (viz 2.1). Srov. např. Grškovićův sborník XVI. stol.: *potežimo se na vsa dobra*.⁴⁷

POŽIDATI, Lubl. resp. po 4. čt. (133): *Slavni ar'hierěi Hrŕstovi požidajut' v věki oben'čani před' Gospodemъ*. Toto sloveso se vyskytuje několikrát v misálech: Hrv. a ost. 119b 30 = Prv. 205a 2 = R 8,19 ve významu *expectare*; Hrv. a ost. 24a 23 = Prv. 36b 1 ve významu *desiderare?*; Hrv. a ost. 237b 15—16 ve významu *žádati?*. Karaman překládá uvedené místo z Lubl.: *expectant*, Snopek: *meškají, SJS III, 111 vyčkávají, očekávají*. Zde však lépe: *zůstávají* (viz Miklosich 604: *požvdati* = *μενειν, manere*).

POŽINANIE ve vyd. Lavrovově chybně místo správného POŽIRANIE.

POŽIRANIE, Lubl. verš 2. nokt. (132) ve významu *obětování*, lat. *immolatio*. Vyskytuje se v misálech dosti často a ještě častěji sloveso *požirati* ve smyslu *immolare*.

⁴⁶ Hrvatska književnost (viz pozn. 45), str. 83.

⁴⁷ Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. II. Záhřeb 1970, 49b.

PREDIKANIE, Lubl. hymn. *Prěslavni otče* (128). Vyskytuje se v Nvk. Hrv. 149b 4 a Prv. 283a 10 chybně za *precatio* (Ill. a Roč. mají *molenie*); v Roč. *pridikanie* a v Ill. na tomtěz místě *prědikovanie* (srov. Hrv. 181d 22; Nvk. Hrv. a Prv. mají na tomto místě *propovědanie*); v Roč. *prodikanie* (srov. Hrv. 224a 24; Nvk. Hrv. a Prv. mají tu *propovědanie*, Ill. *opravdanie*).

PRINARICATI, Nov. 1. čt. (139) *filosofь prinaricaemь* bě. V misálech je pouze dokonavé *prinareci* za lat. *cognominare* A 1,23: Ill. Nvk. Roč. (srov. Hrv. 156c 8; Hrv. tu má *pričten*) a Prv. 296b 23. Je zajímavo, že také u Klareta latinské předponě *con-* často odpovídá česká *při-*⁴⁸ a také jeden z překladatelů stč. bible (překladatel druhé části epištol) tímtež způsobem vyjadřoval lat. předponu *con-*.⁴⁹

PRĚPIRATI, Nov. čt. 3 (140). Taktěz i v misálech: 2 C 5,11 (Hrv. a ost. 59b 9); A 19,8 (Hrv. a ost. 110c 28; Prv. 188b 29); R 8,38 (Hrv. a ost. 191c 22; Prv. 361b 8).

PRO jako předložka, Lubl. hymn. *Prěslavni otče* a *Otče sveti* (128, 129): *pro glagoli blaženago Kurila*. Miklosich (690) zná předložku *pro* jen z ruských památek, nikoli jihoslovanských. Berčić uvádí dva příklady z breviáře zadarsko-pažmanského z druhé pol. XIV. a XV. stol.: *pro evanğelskoe čtenie* = *per evangelica dicta*; *pro znamenie svetago križa* = *per signum sanctae crucis*.⁵⁰ V misálech máme také několik dokladů, ale všechny až z druhé polovice XIV. stol. nebo z pozdější doby: L 1,45 *pro angelь* = *per angelum* (ve Vulgátě chybí) Nvk. Roč. Hrv. 4c 31, Prv. 6b 21—22, 395b 13 (v Ill. vynecháno); *pro nь* Nvk. Hrv. 148c 16, Prv. 282a 4 (Ill. a Roč. *po nem'*); *pro ognа plamenь* Nvk. (srov. Hrv. 227c 13—14), Prv. 422b 1 (Ill. Roč. Hrv. *въ og'n'ni plamen'ni*); *pro milostiju svojeju* = *per gratiam suam* = G 1,15 Prv. 317b 22 (Ill. *blagodětiju svojeju*, Nvk. Roč. Hrv. *milostiju svojeju*); *pro znameniemь* = *per signum* Prv. 342a 12 (Ill. Nvk. Roč. Hrv. 180c 26 *znameniemь*). Je zajímavé, že se tu *pro* pojí někdy s akk. a někdy s instr. Z toho můžeme soudit, že tato předložka byla charvátským pisařům cizí, že neměli správný jazykový cit pro její gramatickou vazbu. Pro-

⁴⁸ V. Flajšhans, Klaret a jeho družina. II. Texty glosované. Praha 1928.

⁴⁹ V. Kyas, První český překlad (viz pozn. 38), 47.

⁵⁰ I. Berčić, Dvie službe (viz. pozn. 1), 75—6.

nikla k nim patrně prostřednictvím Emauz z českého prostředí v druhé polovici XIV. stol. Možno ji tedy pokládat za bohemismus.⁵¹

PRODIKOVATI, Mav. hymn. Otče sveti (140): *prodikue* (Lubl. *propovědae*, 129). Je v Ill. a Roč., zatímco v Nvk. a Hrv. je *predikovati* (137d 31) a v Prv. je *prédikovati* (241a 26).

PROSBA, Lubl. hymn. Otče sveti (139); — Mav. 7. ant. nokt. (138). Bývá pokládáno za bohemismus, ale je to vlastně slovo všeslovanské, hojně dosvědčené v misálech a jiných chvhl. památkách.

RĚSNOTIVNI, Lubl. resp. po 6. čt. (134); — Slavo 5. čt. (184); 6. čt. (184); — Nov. 5. čt. (142). Je hojně doloženo v misálech, asi stejně často jako *řēsni*.

RĚŠENIE, Nov. hymn. *Radui se* (138): *otпусти namъ grěhi rěšenimъ* (Broz. *rěšenimъ*; ve Víd. a Mav. *rěšenimъ* vynecháno). Jeho význam je *rozhrěšení*, lat. *absolutio*. Srov. např. Petrisův sborník z r. 1468.⁵² Také jednoduchého slovesa *rěšiti se* někdy užívá ve smyslu *rozhrěšiti*. V misálech se vyskytuje jednoduché *rěšiti* za lat. *solvere*. Obvykle se užívá v těchto významech *otrěšenie*, *otrěšiti*.

ŠTOLA, Lubl. resp. po 4. čt. (133); — Nov. hymn. *Radui se* (138). Je to slovo přejaté z latiny, zvláště ve významu jednoho z liturgických rouch. Zde je užito v obecném významu podobně jako v misálech: Hrv. a ost. 176a 25 a Prv. 333a 21 = Sir 50,11.

STUD, Nov. 2. čt. (140): *To o tomъ mnogъ trudъ studъ stvori sebě samъ*. Všechny ostatní texty *studъ* vynechávají: Vat. *to těmъ v mnogъ trudъ sebe samъ stvori* (Slavia 35,1966,537); Broz. *to timъ mnogъ trudъ samъ sebi stvori* (140); Zagl. *quapropter de hoc multum labore fecit sibimet ipse*. Ono záhadné *stud* je přidáno pouze v Nov. Lavrov je pokládá za »moravismus«, odpovídající polskému *stąd*, ukrajinsky *čerez te, zvidsy*.⁵³ Snopek překládá doslova: *Tím mnohý trud i stud sobě utvořil*. Chápe *stud* jako hanbu nebo potupu, což nedává smyslu. Vašica překládá: *Ex quo multum laborem inde sibi ipse fecit*. Je jasné, že *inde* je nadbytečné, protože je vyjádřeno již tím *ex quo*. Ono přidané *stud* nemohlo mít význam *odtud*, lat. *inde*, pol. *stąd*, ukr. *čerez te, zvidsy*. Jde tu patrně o nesprávné čtení původního *svud* (*v* a *t* charv. hlaholici se velmi snadno matou), což je pozdní charvátská forma původního *vъsōdě*, *vъsōdu* = *všude*,

⁵¹ J. Gebauer — F. Trávníček, Historická mluvnice jazyka českého. IV. Skladba. Praha 1929, 486—7. — F. Kopečný, Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Sv. 1. Předložky, Koncové partikule. Praha 1973, 277.

⁵² Vj. Štefanić, Gl. rukopisi otoka Krka (pozn. 34), 371.

⁵³ P. Lavrov, Kyrlyta ta Metodij (pozn. 1), 118.

lat. *ubique*. Je to zřejmý kroatismus pozdního data, patrně nově přidaný až samým pisatelem tohoto rukopisu popem Martincem r. 1495). Vyskytuje se v chvhl. památkách té doby v podobách *svud*, *svuda*, *svudě*, *svude*, ale také v původnějším tvaru *vsud*, *vsuda*, *vsudě*, *vsude*.

ŠCEDRITI za lat. *largiri*, Nov. hymn. *Radui se* 2x (138): *toboju šćedrećimъ* (= *te largiente*); *šćedri namъ ihъ radosti uživati*, V misálech se užívá tohoto slovesa jednak za *largiri*, což je nejčastější, ale také ojedinele za *praestare*, *praebere*, *obtinere*. Obrat *toboju šćedrećimъ* je např. v Hrv. a ost. 104a 22—23; v III. Roč. (srov. Hrv. 59d 18 a 216d 14—15, ale Nvk. a Hrv. na těchto místech jinak); Prv. 177b 18.

TOLI jako slučovací spojka *a, i*, lat. *atque, ac, necnon, quoque*, Nov. 2. čt. (139): *erěi toli diakoni*; hymn. *Slnce pravadnoe* (144): *ispovědnikъ toli ar'hierěi*; — Mav. 7. ant. nokt. (138); 9. ant. nokt. (138). — Vašica upozorňuje na častý výskyt této spojky v II. Václavské leg. (11 případů), dále v Euchologiu Sin. a v penitenciálu českého původu Někotoraja zapověď.⁵⁴ Také v chvhl. památkách je dosti časté. V Hrvojově misálu jsem našel 12, v Prvotisku 18 případů.

TROIČNI, Nov. hymn. *Radui se* (138); 6. čt. (142) = ŽK 18,11 (cyril. rukopisy jinak). Vyskytuje se i v misálech: Hrv. a ost. 231b 6—7, d 25, 232d 7 a jinde.

UREDITI, Nov. 2. čt. (139): *Knigi v' istinu slovinskič, erěi toli diakoni v Čescěi zemi urědi*. Bylo překládáno takto: *Karaman constituit, Snopek zařídil, Vašica ordinavit, Lavrov uporjadkuvav*. Vašica se odvolává na Sobolevského, který zjistil, že sloveso *urěditi* je užito v Besědách za lat. *ordinare, praeordinare* (Sobolevskij, *Materialy* 77, 79). V tomtéž významu je však také v misálech: Hrv. a ost. 124b 30—31, Prv. 216a 7—8 = G 3,19. Jeho význam na uvedeném místě v Nov. možno přesněji vyjádřit: *zaříditi*, lat. *ordinare, instituere, constituere*, nebo volněji: *zavěsti*, lat. *inducere, introducere*.

UTEGNUTI ve významu *zasloužiti*, lat. *mereri*, Lubl. hymn. *Prěslavni otče* (128); resp. po 2. čt. (131); — Nov. hymn. *Radui se* 2x (138). Je to sloveso známé z Kyjevských listů (1v 19), z kánonu chvhl. misálů, Besěd a II. Václavské leg., je však také zcela běžné a časté v chvhl. liturgických knihách vůbec.

⁵⁴ J. Vašica, *Církevněslovanský penitenciál českého původu*. *Slavia*, 29, 1960, 31—48, zvl. 38.

ZDRUŽBA, Lubl. resp. po 7. čt. (135). Je doloženo v misálech za lat. *consortium*: v kánonu Hrv. a ost. 140b 5, Prv. 245a 14 a podobně v oraci Ill. Nvk. Roč. (srv. Hrv. 217b 13); za lat. *societas* Ill. Nvk. Roč. (srv. Hrv. 198a 11—12, Hrv. má *družba*) a dokonce i za lat. *cohors*: Hrv. 76a 6 = Mc 15,16 (Ill. *spira*, Nvk. Roč. a Prv. *družba*).

ZNAN ve významu aktivním: *znající, znalý*, Lubl. 2. ant. laud (136). Havránek uvádí tento aktivní význam právě ze staré češtiny (Pasionál) a ze staré schv. (smlouva z r. 1275).⁵⁵

6.3. Nepodařilo se najít doklady k těmto výrazům:

DĚVSKI, Lubl. 2. ant. laud (136). Je odvozeno od *děva*. Nemá je ani Miklosich, ani Sreznevskij, ani Gebauer.

PRĚPISANIE, PROPISANIE, Lubl. hymn. *Prěslavni otče* (128): *namъ прěписаніе* (Slavo *propisanie*, Sal. *perscriptione*) *otkri božie taini*. — Překlady: Karaman *perscriptione*, Snopek *pismem*, Vašica *descriptione*, Večerka *pismem*. Smysl vysvítá z paralelního místa v PK: *Blažo bogodvižnyję tvoje prъsty, imiže napisa sę utaenaa ot mnogъ božia přemъdrostъ, otkryvajęšti bogorazumnyjg tainy* (Lavrov, *Materialy* 95,11—12), a podobně v Mav. (136): *I k Bogu dviženi prsti tvoe, kimi namъ otkri pismomъ božie taini*. To znamená: Sv. Cyril odkryl Boží tajemství, dosud Slovanům utajená, tím, že přeložil Písmo svaté do slovanského jazyka a tento překlad také zaznamenal písemně, tj. přepsal (přeložil a napsal) Písmo sv. z jazyka řeckého do slovanského. Podle toho pokládáme za původní *prěpisanie*, kdežto *propisanie* vzniklo záměnou předpon, podobně jako u cizích slov: *prezviter* — *prozviter*, *predikanie* — *prodikanie*, *prefacija* — *profacija*. I *prěpisanie* bylo pro některé písaře neobvyklým a málo jasným, odtud záměna předpon na způsob cizích slov. Jeho význam je: *transcriptio*, *translatio scripta*, *přepis*, *přepsání*, tj. *písemně zachycený překlad*. Toto substantivum je dosvědčeno pouze Karamanovým překladem *perscriptione*, což předpokládá v originále *prěpisanie*. A toto znění je zřejmě původní. V Lubl. a Slavo je participium pas. od slovesa *prěpisati*.

6.4. Dosud probraná slovní zásoba SCM nijak nevybočuje z rámce druhé polovice XIV. stol. a XV. stol. Také výrazné archaizmy BRATR a PAPEŽ, se vyskytují v tehdejších památkách a nadto mohly být v Emauzích oživeny vlivem češtiny. Další archaizmy jako DOSTOĚNIE, RĚSNOTIVNI, TOLI, UTEGNUTI byly

⁵⁵ B. Havránek, *Genera verbi v slovanských jazycích*. II. Praha 1937, 84.

tehdy rovněž dobře známy. Kromě toho jsou tu také výrazné kroatizmy jako DIKA, KRUNA, MOISTAR, SVUD, které stěží možno klást do starší doby.

7.1. Pro datování SCM jsou také velmi důležité bohemismy slovní i věcné. Upozornili jsme již na některé vlivy češtiny nebo aspoň shody s češtinou ve slovní zásobě, např. BISKUP, BLUDITI, BRATR, ČĚLOVATI, ČEKATI, GODINA, KORIST, KORUNA, MAŠNI, OBDARITI, PAPEŽ, PRĚDRAGI, PRO, PROSBA, UŽIVATI, VLADATEL, ZAKONNIK, ZNAN. Také morfologické zvláštnosti se shodují s češtinou XIV. stol. (6.1.2.—5.). Toto však nejsou jednoznačné bohemismy, protože je možno je vyložit také z charvátské církevní slovanštiny.

7.2. Průkaznější bohemismy jsou tyto:

GLASNI, Nov. 3. čt. (140): *slovin'skimъ glasomъ i ezikomъ*; — Zagl. totéž podle Karamana: *slavonica famosa lingua*. Znění Nov. je asi porušeno a dá se opravit vzhledem k překladu Karamanovu: *slověnskímъ glasnimъ ezikomъ*. Charvátským opisovačům zřejmě nebylo známo adj. *glasni*, odtud v Nov. změněno na subst. *glasomъ*. Karaman zase neznal jeho pravý význam. Ono *glasni* bylo nepochybně přejato ze staročeského *hlasný*, což znamená *zvučný* (Gebauer I, 421), lat. *sonorus*. Podle toho by překlad zněl: *slavonica sonora lingua*. V SJS I, 402 je *glasъnъ* v jiném významu.

HRAM, Lubl. resp. po 7. čt. (135): *ras'sipa hramъ svoego sve-tago těla*. Je zde narážka na J 2,21 *de templo corporis sui*. V evangeliích je řec. *naos*, lat. *templum* překládáno vždy *crkvy*, v Apoštolu skoro vždy kromě některých výjimek v Christ., ale ty nejsou původní.⁵⁶ I misály mají tu *crki* (Hrv. a ost. 52c 21—22, Prv. 84b 18—19). A také starý chv. překlad perikop užívá v této souvislosti *crikav* nebo *tempal*.⁵⁷ Ale stč. evangelní texty mají vesměs *chrám*.⁵⁸ Vašica myslí, že formulace tohoto místa v Lubl. je kontaminací dvou biblických míst: 2 C 5,1 *hramina tělu razoritъ se* (Christ.) a Ps 52,6 *Bogъ rasypa kosti člověka* (Sin., Lobk., Pař.). Nahrazení původního *hramina tělu* novým *hramъ těla* možno pokládat podle Vašicova mínění za bohemismus. Pak je to vliv stč. biblického překladu a odkazuje nás k druhé polovici XIV. stol.

⁵⁶ V. Jagić, Zum aksl. Apostolus. II. Lexikalisches. Sitzungsberichte, philos.-hist. Klasse, 193, Vídeň 1919, 49.

⁵⁷ M. Rešetar, Zadarski i Rañinin Lekcionar. Záhřeb 1894.

⁵⁸ J. Vašica, Staročeské evangeliáře. Rozpravy ČAVU. Praha 1931, 86.

KANOVNIK, Nov. hymn. *Slnce pravadnoe* (144). Je to slovo typicky české, známé již ve stč. (Gebauer II,17). V ostatních slovanských jazycích, i v schv. je obvykle *kanonik*. Ovšem i v chvhl. památkách se ojediněle objevuje *kanovník*: Petrisův sborník z r. 1468,⁵⁹ Petrisovy opisy starších listin (tamtéž, 300), přípisek z r. 1671 k Disipulu z r. 1558.⁶⁰ Ale to je asi dodatečný vliv češtiny.

NASLĚDOVATI ve významu *nasledovati*, lat. *sequi*, Lubl. hymn. *Prěslavni otče* (128): *ego stopi nasledovati podai*. Je to volný citát 1 P 2,21: *ut sequamini vestigia eius*. Stsl. překlad má sloveso *poslědovati* (Slěpč., Šiš.) nebo *poslědstvovati* (Christ.). Tytéž výrazy nacházíme i v misálech: Il. a Roč. *poslědovati* (srov. Hrv.), Nvk. a Hrv. (104d 27) a Prv. (179a 11) *poslědstvovati*. Avšak stč. překlad má *nasledovati* (bible Drážďanská i Olomoucká, Padeřovská a Pražská a také Olomoucký evangeliář, viz SČS 278). Kromě češtiny mohl se tu však uplatnit také vliv lidového jazyka charvátského, poněvadž sloveso *naslědovati* je v chvhl. památkách i v dnešní schv. běžné.

NEVĚRA, Lubl. hymn. *Prěslavni otče* (128) ve významu *nevěra*, řec. *apistia*, lat. *incredulitas*. V Novém zákoně se užívá v tomto významu: *nevěrvstvije* (tak i v hl. Rem. 14b 1—2 = Mc 16,14, stejně v Hrv. a ost. 108d 24 a Prv. 185b 8—9), *nevěrvstvo*, *nevěrvje*, *nevěrovanije* (SJS II, 344—5). Ve staré češtině se užívá v tomto významu nejčastěji *nevěra* nebo někdy také *nevěrnost*, *nevěřeníe*. V chvhl. literatuře se vyskytuje *nevěra* v památkách přeložených z češtiny a v těch, které obsahují bohemismy. Tak např. v Dundulově vidění, které je přeloženo z češtiny,⁶¹ anebo v Grškovičově sborníku XVI. stol. v části, která je přejata z Komestora, na něhož se výslovně odvolává.⁶² Je známo, že stč. překlad Komestora byl opsán také v Emauzském klášteře hlaholským písmem.⁶³ Vyskytuje se rovněž v Petrisově sborníku z r. 1468⁶⁴ v části, která obsahuje také jiné bohemismy.⁶⁵

⁵⁹ Vj. Štefanić, Gl. rukopisi otoka Krka (pozn. 34), 360.

⁶⁰ Vj. Štefanić, Gl. rukopisi Jugosl. akademije. I. Záhřeb 1969, 230a.

⁶¹ Hrvatska književnost (pozn. 45), 206.

⁶² Vj. Štefanić, Gl. rukopisi Jugosl. akademije. II, 48a.

⁶³ Přehled nalezených hlah. zlomků Komestora podává L. Pacnerová, Číselné značky pro tisíce v staročeském hlaholském Komestoru. *Slavia*, 37, 1968, 587—9.

⁶⁴ Vj. Štefanić, Gl. rukopisi otoka Krka (pozn. 34), 374.

⁶⁵ S. Ivšić, Dosad nepoznati hrvatski glagolski prijevodi iz staročeskoga jezika. *Slavia*, 1, 1922—23, 38—56, 285—300, zvl. 292.

POČITI, POČIVATI, Lubl. 7. ant. nokt. (134): *počietъ v gorě svetěi tvoei* = Ps 14,1; — Nov. 4. ant. nokt. (141): *v'čnetъ počivati v gorě svetěi tvoei* = Ps 14,1. Stsl. překlad má zde *vъselitъ sę* (Sin. a tak i Lobk. a Pař. a také misály Hrv. a ost. 45b 22, Prv. 72b 11). Staročeský překlad má sloveso *otpočinúti*. Snad toto mělo vliv na změnu stsl. *vъseliti sę* v *počiti* nebo *počivati*, které je jinak běžné v chvhl. památkách.

PORUČATI ve významu *poroučeti*, lat. *commendare*, Mav. resp. po 8. čt. (138): *tebi Gospodì poruč'ju duhъ moi* (volně podle Ps 30,6 a L 23,46). Stsl. a csl. texty evangelií a žaltáře mají na tomto místě vesměs *prědaju* nebo *prědamъ*. ŽM 17,9 v citátu tohoto místa má *vъlagaju* kromě jediného rukopisu 3, který má rovněž obvyklé *prědaju*. Jen stč. překlad má tu vždy sloveso *porúčěti*.

SUSĚD ve významu lat. *civis*, tj. *občan* nebo *spoluobčan*, Lubl. resp. po 7. čt. (135): *Sa v istinu častit' se vsěmi susědi* (Slavo *silami*, Sal. *vasibus*, tj. *sasudi*) *nebeskimi*. Původní je zřejmě *susědi* v Lubl. Již Sobolevskij upozornil, že se toto slovo ve významu *občan* vyskytuje v Besědách a v II. Václavské legendě (kap. 2. a 7.). Slovník spisovného jazyka českého (III, Praha 1971,450) uvádí u hesla *soused* také zastaralý význam: *obyvatel obce s domovním, pozemkovým majetkem, občan*. Zřejmě se užívalo toto slovo v češtině v tomto významu od velmi dávných dob.

ZAGRADA, Lubl. 2. ant. laud (136): *dvě maslině iz zagradi Solin'skie*. Je to slovo jinde v stsl. ani v čes.-csl. nedoložené, ale dobře známé ve staré i nové češtině. Srov. např. stč. Komestor a Klaret.⁶⁶

7.3. Jazykové bohemismy GLASNI, KANOVNIK, NEVĚRA, SUSĚD, ZAGRADA nemohou sice přesně určit dobu vzniku SCM, ale ohlasy staročeského překladu bible ukazují na šedesátá a sedmdesátá léta XIV. stol., kdy tento překlad vznikal. Koncem sedmdesátých let byl také napsán nejstarší rukopis, obsahující SCM Novljanského typu, Vatikánský breviář III. 6 z r. 1379, který nebyl příliš vzdálen od předpokládané emauzské služby o sv. Cyrilu a Metoději. To se týká také Lublaňské služby (první), neboť právě v ní jsou obsaženy skoro všechny uvedené narážky na staročeský biblický překlad: HRAM, NASLĚDOVATI, POČITI, POČIVATI, PORUČATI, kromě posledních dvou.

⁶⁶ F. R y š á n e k, Další zlomek českého hlaholského Komestora. Slovan-ské studie (Vajsův sborník). Praha 1948, 207—25, zvl. 222. — V. F l a j š h a n s, Klaret II (viz pozn. 48), 512.

7.4.1. Věcné bohemismy spočívají ve výslovných zmínkách o českém národu a české zemi. V Lubl. se sice nemluví výslovně o příchodu slovanských apoštolů do Čech, ale je tu zmínka o jejich činnosti ve prospěch českého národa a dá se z toho vyčíst, že tato činnost se odehrávala přímo v českém prostředí. První zmínka se týká jen sv. Cyrila v hymnu *Prěslavni otče* (pravopis upravujeme): *i plku češkomu toboju světlost prosiě* (128). To by se dalo vyložit i jako nepřímé působení na český národ prostřednictvím jeho žáků. Ale druhá zmínka, týkající se obou bratří, zřejmě naznačuje přímo působení v Čechách: *učěca i krsteća narodi češkie* (3. ant. laud, str. 136).⁶⁷

V Nov. se výslovně mluví o příchodu sv. Cyrila do Čech: *V'šad'šu blaženomu Čurilu v zemlju češku* (1. čt., str. 139), a o jeho působení v české zemi: *Knigi v istinu slověnskie, erěi toli diakoni v čescěi zemli uredi* (2. čt., str. 139).

V Mav. se dokonce třikrát mluví o příchodu sv. Cyrila do Čech: v 5. čt. (totéž jako v Nov. 1. čt.), v resp. po 5. čt. (137) a v ant. Bened. (140): *Blaženi erěi Hristov Kuril kada pride v stranu češku*. A jednou je tu zmínka o činnosti obou bratří v Čechách: *Knig slověnskikh služiteli s bratom urđina s zemli českoj* (sic!, 6. čt., str. 137).

7.4.2. Právem se nad tím pozastavují mnohdy i obránci českého původu SCM, proč se tu mluví o českém národě a o české zemi. Kdyby to psal Čech pro Čechy, psal by spíše o »našem« národě a »naší« zemi. Jestliže však to psal Charvát v Čechách, je to zcela přirozené. Když charvátští mniši přišli do Prahy a byli předmětem zvláštní přízně českého krále, jistě se snažili projevovat vděčnost za pohostinství, jehož se jim v Čechách dostalo, a rádi zdůrazňovali to, co bylo ke cti českému národu a české zemi. Poněvadž v té době byli sv. Cyril a Metoděj ctěni jako patroni českého království, jako *Apostoli Moravorum et Patroni Bohemorum*, jak výstižně rozlišuje latinské rýmované officium *Gaudet plebs christianorum*, dovolili si dokonce smělou nadsázku, že mluví přímo o jejich pří-

⁶⁷ R. Turek (»Národy české« lublaňského breviáře. *Slavia*, 32, 1963, 458—63) to vysvětloval o českých kmenech, které v X. stol. nebyly ještě spojeny v jeden národ. To by mohlo platit, kdyby Lubl. SCM byla napsána v X. stol. Jestliže však vznikla až ve XIV. stol., pak jsou tu myšleny rody, pokolení či zástupy Čechů (SJS II, 309) nebo Moravané, Češi a Slezané jsou chápáni jako tři národy české, spojené pod vládou jednoho českého krále, anebo konečně plurál byl vynucen rýmem, poněvadž šest veršů za sebou jdoucích končí plurálovou koncovkou adj. *-skie*. Je tu jakýsi slabý náběh na rýmované officium, které bylo v druhé polovici XIV. stol. v módě.

chodu do Čech a o působení v Čechách, ačkoli české prameny o tom nic nevědí. Snad jakožto cizinci ani dobře nerozlišovali Čechy a Moravu, protože obě země patřily k českému království.

7.4.3. Autor emauzského oficia, a ti, pro které toto officium napsal, se sami nepočítali k Čechům. Je zajímavé, co říkají sami o sobě a jak se české veřejnosti představují. V hymnu *Prěslavni otče* nazývají sv. Cyrila svým otcem a učitelem a sebe jeho dítkami a učedníky. Jemu pějí zbožně večerní píseň. Tvoří tedy komunitu, která společně pěje církevní hodinky. Když v hymnu *Otče sveti* prohlašují, že od sv. Cyrila pochází podivuhodná čest a sláva slovanských kněží (*divna dika slověnskimi erěom*), pak myslí na sebe, poněvadž oni jsou ti slovanští kněží. A v hymnu *Radui se* zdůrazňují, že řeholníci se jimi chlubí. To zase říkají o sobě. Patří tedy k řeholní komunitě slovanských kněží, kteří se hlásí k sv. Cyrilu jako k svému otci a učiteli. To jsou zřejmě charvátští mniši v Emauzském klášteře »Na Slovanech«. U nich, pro ně a jedním z nich byla napsána původní služba, která pak byla přenesena v různém zpracování do Charvátska.

8.1. Nejednou se poukazovalo na obranný charakter SCM, zvláště čtení Novljanské služby. Myslilo se při tom na boj o existenci slovanské bohoslužby v Čechách v X.—XI. stol. Ale obrany bylo třeba i ve XIV. stol. Mezi Čechy byli totiž i takoví, kteří se dívali na emauzské mnichy s nepochopením a dokonce s nevraživostí nebo snad i se závistí, když viděli, že Karel IV. zahrnuje tyto cizince neobyčejnou přízní. Ohlas takového postoje vyjádřil hodně ostře mistr Klaret (vlastním jménem Bartoloměj z Chlumce) ve svém Glosáři: »Vzhrziem Slověninny zkršivené. Ti proměňij řeč, kazie. Pravie staří tako mistři: Uměti chtie, čisti nechtie.«⁶⁸

⁶⁸ V. Flajšhans, Klaret a jeho družina. Sv. I. Slovníky veršované. Praha 1926, 104, verše 17—20. — Jinak to vykládá E. Michálek, Příspěvek k výkladu Klaretova lexika. 1. K významu slova *Slověnin—Slavus* v staré češtině. Slavia, 42, 1972, 403—6, a podobně nověji týž, Poslání Emauzského klášteřa a české památky s ním souvisící. Z tradic slovanské kultury v Čechách. Praha 1975, 149—153. — Michálek vykládá »Slověninny zkršivené« jako schismatické, kacířské a měnění, kažení řeči rozumí po stránce obsahové (náboženské bludy), ne po stránce jazykové (jazykové chyby). Tento výklad je vumělkovaný a nepravděpodobný. Že charvátští mniši v Emauzích byli nazýváni Slovany, netřeba dokazovat. A že právě tyto má na mysli Klaret, vyplývá také z důvodu »kažení řeči«, jež jim vytýká. Je to lenost, že totiž nechtějí číst, nechtějí se učit z knih, aby uměli dobře mluvit. Toto sotva mohl Klaret vytýkat např. schismatickým Srbům, Bulharům či Rusům, anebo kacířským bogomilům, vždyt' je sotva blíže znal. Klaretovi šlo především o správnost řeči, a to jmenovitě české řeči, vždyt' proto skládal své slovníky. Nemínil kritizovat nebo odsuzovat liturgickou řeč slovanskou, protože ta byla

Nebyli všichni Čechové té doby ochotni uznávat pokorně to, co napsal Jan z Holešova ve výkladu písně »Hospodine, pomiluj ny«: »Tu jest třeba věděti, že my Čechové i rodem i jazykem původně pocházíme od Charvátů, jak praví a dosvědčují naše kroniky, a proto náš český jazyk svým rodem je charvátský . . . A proto na počátku všichni Čechové v této zemi mluvili právě tak, jak nyní mluví Charváti; ale onen prvotní charvátský jazyk této země v dalekém odloučení od své charvátské vlasti, v průběhu rozličných a dlouhých časů se v této zemi ve své podstatě tak proměnil, že mnohé již mluvíme jinak než Charváti a než před námi mluvili Čechové v této zemi.« Když se tu Jan z Holešova odvolává na české kroniky, myslí tím asi Dalimila a Pulkavu, ale odkazuje také přímo na slovanské mnichy v Emauzích: »A kdo chce, může se o tom přesvědčit v Praze u slovanských mnichů.«⁶⁹

8.2. Charvátsí mniši v Praze jistě dobře vycítili odpor určité části české veřejnosti a dovedli se obratně hájit. Využili k tomu také oficia o sv. Cyrilu a Metoději. Zdůrazňovali, že sv. Cyril je jejich otec a učitel a oni že jsou jeho pravými syny a učedníky,⁷⁰ že sv. Cyril se svým bratrem Metodějem přišel do Čech, tam založil slovanskou knižní vzdělanost a ustanovil slovanské duchovenstvo. Proti nedůvěřivým Čechům zdůrazňovali, že právě sv. Cyril v české zemi zavedl knihy *opravdu* slovanské (*v istinu slověnskie*, Nov. 2. čt.), ustanovil duchovní, aby konali bohoslužbu »zvučným jazykem slovanským«, vybojoval právo slovanské bohoslužby také proti latinským »mistrům« (titul »mistr« byl tehdy v Praze po založení pražské university ve veliké vážnosti) a dosáhl dokonce i papežského schválení v Římě (nov. 2. čt.).

Emauzský klášter úspěšně obhájil své postavení v kulturním prostředí českém také tím, že se brzy činně zapojil do českého kulturního života a sblížil se dokonce i se školou Klaretovou, jak

dána liturgickými knihami stejně jako např. latina. Církevní slovanštinu Klaret uznával a z ní také čerpal. Jemu však šlo o češtinu. A tu vytýkal emauzským mnichům, že kazí češtinu, když se pokoušejí mluvit česky např. v kázání pro lid. Chtěl, aby více četli české knihy a tím aby si osvojili spisovnou češtinu. Klaret si ovšem neuvědomoval, že sám svými umělými výplody češtinu kazí. Byl to u něho vážný nedostatek sebekritiky.

⁶⁹ Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu. Vyd. B. Havránek, J. Hrabák aj. Praha 1957, 739—40.

⁷⁰ Neprávem v tom viděli někteří známku původu z IX. stol., jako by šlo o bezprostřední žáky. Tak už Berčič, *Dvie služby* (viz. pozn. 1), 74.

dosvědčují paleoslovenismy u Klareta.⁷¹ V Emauzích se pilně přepisovaly také stč. texty a mnohé stč. památky byly přeloženy do charvátské církevní slovanštiny, které se potom rozšířily i v Charvátsku samém.⁷² SCM jsou pak dokladem také samostatné literární činnosti charvátských mnichů v Emauzích, zvláště hymny obou SCM a čtení Nov.⁷³ Emauzský klášter stal se tak významným kluturním střediskem, jež přes své krátké trvání znatelně ovlivnilo literaturu charvátskou (bohemismy v charv. památkách)⁷⁴ i českou (nové paleoslovenismy ve stč. památkách).⁷⁵

8.3. Založení Emauzského kláštera znamenalo skutečně zásadní obrat ve vývoji úcty cyrilometodějské. Poněvadž sv. Cyril a Metoděj byli zařazeni mezi patrony tohoto kláštera s vědomím a souhlasem papeže Klementa VI., bylo to pokládáno v Čechách za canonizatio aequipollens. Karel IV. hned v zakládací listině je zařadil také mezi patrony českého království a tím se rázem stali »módními« světci druhé polovice XIV. stol. Jejich dřívější úcta, pěstovaná jen literárně, pronikla nyní také do liturgie. Byl jim zasvěcen den 9. března, brzy povýšený na zasvěcený svátek. Byla složena celá řada legend k jejich oslavě a dvě rýmovaná officia. Byly jim zasvěceny první oltáře (v Olomouci 1360 a v Praze 1367), vytvořeny první jejich sochy (triforium ve svatovítské katedrále)

⁷¹ V. Flajšhans, Klaret II (viz pozn. 48), 546. — T ý ž, Stsl. výrazy u Klareta. Slovanský sborník (Pastrnkův sb.). Praha 1923, 26—9. — K tomu srov. G. Il'jinskij, Slavia 6, 1927—28, 48.

⁷² S. Ivšić, Dosad nepoznati (pozn. 65); — t ý ž, Još o dosad nepoznatim prijevodima iz staročeskoga jezika. Slavia, 6, 1927—28, 40—63; — t ý ž, Srednjovječna hrvatska glagolska književnost. Sveslavenski zbornik. Záhřeb 1930, 132—141; — B. Havránek, Staročeská literatura v hlaholském písemnictví charvátském. Co daly naše země Evropě a lidstvu. 2. vyd. Praha 1940, 52. — L. Pacnerová, České hlaholské památky. Slavia, 32, 1963. 452—7; — t á ž, Česká hlaholská literatura v klášteře na Slovanech. Z tradic slovanské kultury v Čechách. Praha 1975, 155—61.

⁷³ Další doklady objevil J. Hamm, Hrvatski glagoljaši u Pragu. Zbornik za slavistiku, 1, Novi Sad 1970—72, 84—90; — t ý ž, Glagoljica u predrenesansno doba. Studia Palaeoslovenica (Kurzův sborník). Praha 1971, 95—104.

⁷⁴ B. Havránek, Vývoj spisovného jazyka českého. Čsl. vlastivěda. Řada II.: Spisovný jazyk český a slovenský. Praha 1936, 1—144, 217—220, viz 12; — t ý ž, Vztahy kláštera Na Slovanech k jazyku a literatuře charvátskohlaholské. Z tradic slovanské kultury v Čechách. Praha 1975, 145—8; — M. Štěrbová, K otázce bohemik v charvátskohlaholském písemnictví. Studie a práce linguistické (Havránkův sborník) I. Praha 1954, 376—84.

⁷⁵ I. Němec, K podílu Emauzského kláštera na rozvoji staré češtiny. Z tradic slovanské kultury v Čechách. Praha 1975, 165—8; — F. V. Mareš, Kyrillo-methodianische Wurzeln der tschechischen diakritischen Orthographie. Anzeiger d. phil.-hist. Klasse d. ÖAW, 110, 1973, 81—99.

a první obrazy (Karlštejn). Jejich úcta se rozšířila nejen v Čechách a na Moravě, nýbrž i v Polsku, na Slovensku, v Uhrách a v Charvátsku.⁷⁶

Proto také až po založení Emauzského kláštera mohlo vzniknout první slavnostní slovanské officium o sv. Cyrilu a Metoději římského obřadu. Nemohlo se to stát jinde než právě v Emauzském klášteře, protože tam bylo slavnostní slovanské officium bezpodmínečně nutné k oslavě klášterních patronů. Bylo to monastické officium benediktinské, které vzniklo, anebo spíše postupně vznikalo po r. 1347. Poněvadž však založení Emauzského kláštera mělo velký ohlas také v Charvátsku samém, proto i tam na různých místech byl cyrilometodějský svátek od té doby slaven více než dříve. K tomu bylo i tam potřeba slavnostního officia, jež bylo prostě převzato z pražských Emauz, ale pro charvátské poměry bylo různě upravováno a zkracováno. Tak vznikly hlaholské cm. služby, jichž se nám dochovalo jedenáct. Jejich počátky sahají do sedmdesátých nebo snad až do šedesátých let XIV. století.

Summarium

ANIMADVERSIONES AD QUAESTIONEM DE TEMPORE ORIGINIS OFFICIORUM GLAGOLITICORUM DE SS. CYRILLO ET METHODIO

1. Officia Glagolitica de SS. C. et M. in undecim breviariis manuscriptis vel impressis ad nos pervenerunt. Quorum originem Berčić saeculo IX., postea Voronov, Snopek et Ohijenko saeculo XIV., deinde Lavrov et philologiae Slavicae periti Bohemici saeculo X. vel. XI. tribuerunt. Noviter F. Graus iterum ad saec. XIV. revertitur.

2. Auctor primo negat opinionem a Berčić prolatam, tempus originis a monumentis Palaeoslovenicis, in Officiis citatis (Vita Constantini, Sermo Panegyricus de S. Cyrillo), derivari posse. Nam etiam saeculo XIV. librariis Glagoliticis textus vetustiores praesto esse poterant.

3. In Bohemia saeculi X. Canon liturgicus de S. Venceslao concinnatus est, saeculo autem XI. Fragmenta Glagolitica Pragensia scripta sunt. Quae monumenta partes officiorum liturgicorum secundum ritum Byzantinum continent. Ex quo patet, cum saeculo X., tum XI. in Bohemia in horis canonicis

⁷⁶ B. Zlám al, Die Entwicklung der kyrillo-methodianischen Tradition in der tschechoslovakischen Geschichte. Das östliche Christentum, neue Folge, Heft 22: Konstantin-Kyrrill aus Thessalonike, hgb. von. A. Salajka. Würzburg 1969, 77—157, zvl. 99—106; — F. Graus, Die Entwicklung (viz pozn. 3), 186 a násl.

ritum Byzantinum servatum esse. Impossibile ergo apparet, ut ibidem eodem tempore officium de SS. C. et M. ritus Romani creari et celebrari posset.

4. S. d. bohemismi in Officiis CM occurrentes nonnisi e nexu quodam cum monasterio Emaus Pragensi, a Carolo IV pro monachis Croatis anno 1347 fundato, explicari possunt. Officium Labacense insuper capitula horarum e Sap 10,17—20 et lectionem evangelicam in III nocturno e Mt 10,37—(42) habet, quod in missa easdem pericopas esse adhibitae praesupponit. In monasterio autem Emautino revera eadem pericopae in missa adhibitae sunt, ut per Evangeliarium Rhemense comprobatur. Ideo etiam in officio horarum ibidem eadem pericopae adhiberi debuerunt. Officium Emautinum simile erat Labacensi, sed non idem ac ipsum, nam in monasterio Emautino officium monasticum Benedictinum adhiberi debuit, sed Labacense est Romanum secundum formam Franciscanam saeculi XIII. Eandem formam Franciscanam etiam officium Novianum et alia officia Glagolitica CM prae se ferunt. Nexus originis inter officium Emautinum ex una parte et officia Glagolitica ex altera parte negari non potest. Investigandum est, utrum officium Emautinum monasticum in Croatia ad formam Romanam Franciscanam, an Croatica officia Franciscana ad formam monasticam Emautinam redacta sint.

5. Apud Croatas memoria SS. C. et M. ante a. 1347 celebrata est quidem, sed modo simplici. Sollemne officium in Croatia eo tempore superfluum erat nullaque causa aderat, ut tale officium ibidem crearetur. Sed in monasterio Emautino sollemne officium CM necessarium erat, quia festum SS. C. et M., patronorum regni Bohemiae et ipsius monasterii, sollemniter celebratur. Necesse ergo erat, ut in ipso monasterio Emautino a monachis Croatis sollemne officium novum crearetur. Quod etiam revera factum est, ut bohemismi frequentes testantur. Officium deinde Emautinum in Croatiam translatum est ibique diversimode in formam Franciscanam est redactum et circumstantiis localibus adaptatum.

6. Philologica argumenta hisce deductionibus nullo modo adversantur, sed easdem potius roborant. Magna pars vocum (universae 44), ad quas philologi prius provocabant, ut originem saec. X—XI demonstrarent, occurrit etiam in Glagolitica parte Evangeliarum Rhemensium, quae in ipso monasterio Emautino anno 1395 scripta est. Inter quas sunt etiam s.d. archaismi: AKI, ČAĚTI, ETER, LĚKI, MAŠNI, OBĚNČATI, PRĚISPODNI, PROPETI, RAČITI, RĚSNI, RĚSNOTA, UŽIKA, VAČETI, ZAKONNIK. Etiam formae aliquae grammaticae et eodem Evangelio explicari possunt. Aliae quoque 55 voces ex Officiis afferuntur, quae in monumentis Glagoliticis saec. XIV vel recentiorum temporum adhiberi solent.

7. Inter s.d. bohemismos praecipui sunt, qui versionem biblicam Vetero-bohemicam sequuntur vel imitantur: HRAM, NASLĚDOVATI, POČITI, POČIVATI, PORUČATI, qui ad secundam partem saeculi XIV pertinent, quando versio biblica Vetero-bohemica oriebatur. In Officiis etiam aliquoties mentio fit terrae Bohemicae, populi Bohemici, immo adventus S. Cyrilli eiusque fratris in Bohemiam. Per hasce apertas laudationes Bohemiae gratitudo monachorum Emautinorum exprimitur, qui a rege Bohemiae munificentissime recepti et sustentati sunt.

8. Erant in Bohemia etiam nonnulli, qui monachos Slavos aegre ferebant (magister Claretus eiusque socii). Sed monachi Emautini dextere se defende-

bant et ipsum Claretum ad suam partem perducere satagebant. Etiam officio Cyrillo-Methodiano quasi instrumento defensionis usi sunt. Unde non est mirandum, officium Emautinum formam apologiae prae se tulisse.

Fundatio monasterii Emaus Pragensis in Bohemia tamquam canonizatio aequipollens Cyrilli et Methodii aestimata est, quoniam approbante Clemente papa VI facta erat. SS. Cyrillus et Methodius non solum patroni novi monasterii facti sunt, sed a Carolo IV etiam patroni totius regni Bohemiae pronuntiatii sunt. Tunc demum cultus eorum liturgicus permissus est, eorumque festum in summum gradum liturgicum qua festum sollemne de praecepto evectum est. Eodem tempore primum officium sollemne Slavicum de iisdem Sanctis in monasterio Emaus ortum est, quod habuit formam monasticam Benedictinam. Quod officium deinde in Croatiam allatum est, ubi diversis modis ad formam Franciscanam redactum et abbreviatum est. Quod circa annum 70 saeculi XIV fieri potuit.

S a ž e t a k

O DATIRANJU GLAGOLJSKIH SLUŽBI U ČAST SV. ĆIRILA I METODIJA

1. Glagoljske su službe u čast sv. Ćirila i Metodija doprle do nas u jedanaest što rukopisnih što tiskanih brevijara. Njihov postanak Berčić stavlja u 9. st., zatim Voronov, Snopek i Ohijenko u 14. st., Lavrov opet i češki slavisti u 10. ili 11. st. U posljednje vrijeme F. Graus vraća se ponovno na 14. st.

2. Autor najprije pobija mišljenje što ga je iznio Berčić, da se vrijeme postanka službi može zaključiti iz staroslavenskih spomenika upotrijebljenih u službama (Žitije Konstantinovo, Pohvalno slovo u čast sv. Ćirila). I u 14. st. mogli su glagoljašima biti pristupačni stariji tekstovi.

3. U Češkoj je u 10. st. ispjevan liturgijski kanon u čast sv. Većeslava, a u 11. st. napisani su Praški glagoljski fragmenti. Ti spomenici sadrže dijelove liturgijskih službi po bizantskom obredu. Odatle se vidi da se bizantski obred održao u Češkoj u kanonskim časovima i u 10. i u 11. st. Čini se stoga nemogućim da bi u isto vrijeme bila sastavljena i upotrebljavana služba u čast sv. Ćirila i Metodija po rimskom obredu.

4. Tzv. bohemizmi koji se susreću u službama sv. Ćirila i Metodija mogu se tumačiti vezom s praškim samostanom Emausom, što ga je Karlo IV. podigao za hrvatske redovnike. Ljubljanska služba ima osim toga kapitule na časovima iz Sap 10,17—20 i evanđeosko čitanje u 3. nokturnu iz Mt 10, 37 (—42), po čemu se pretpostavlja da su se u misi upotrebljavale iste perikope. U emauskom su se samostanu upotrebljavale doista iste perikope u misi, kako potvrđuje Reimski evanđelistar. Stoga su se i u službi časova na istome mjestu morale upotrebljavati iste perikope. Emauska služba bila je slična Ljubljanskoj, ali ne njoj jednaka, jer se u emauskom samostanu morao upotrebljavati monastički benediktinski oficij, a Ljubljanski pripada

rimskom obredu franjevačkoga tipa 13. st. Franjevačke su i Novljanska i druge službe u čast sv. Ćirila i Metodija. Zajedničko podrijetlo emauske službe s jedne strane ne može se pobijati. Treba istražiti da li je emauska monastička služba u Hrvatskoj prilagođena rimskom franjevačkom tipu, ili su hrvatske franjevačke službe prilagođene emauskom monastičkom tipu.

5. Kod Hrvata slavio se spomen sv. Ćirila i Metodija, ali kao jednostavan blagdan. Svečana je služba u Hrvatskoj u to doba suvišna, i nije bilo nikakva razloga da se takva služba ondje stvara. U emauskom je samostanu takva služba bila potrebna, jer se svečano slavio blagdan sv. Ćirila i Metodija, zaštitnika češkoga kraljevstva i samoga samostana. Trebalo je dakle da hrvatski redovnici u emauskom samostanu stvore novu, svečanu službu; to se i dogodilo, kao što svjedoče učestali bohemizmi. Emauska je služba zatim prenesena u Hrvatsku i ondje na različite načine prilagođena franjevačkom tipu, prema mjesnim okolnostima.

6. Filološki se dokazi ovim zaključcima nimalo ne protive, već ih dapače potkrepljuju. Velik dio riječi (ukupno 44), na koje su se filolozi prije pozivali da bi dokazali postanak iz 10. ili 11. st., susreće se i u glagoljskom dijelu Reimskog evanđelistara koji je napisan u emauskom samostanu 1395. Među njima su i tzv. arhaizmi: AKI, ČAĚTI, ETER, LĚKI, MAŠNI, OBĚNČATI, PRĚISPODNI, PROPETI, RAČITI, RĚSNI, RĚSNOTA, UŽIKA, VAČETI, ZAKONNIK. I neki gramatički oblici mogu se tumačiti prema tom evanđelistaru. Navodi se i 55 riječi iz službi, koje se obično upotrebljavaju u glagoljskim spomenicima 14. st. ili iz novijeg doba.

7. Među tzv. bohemizmima ističu se oni koji slijede ili oponašaju staročeški biblijski prijevod: HRAM, NASLĚDOVATI, POČITI, POČIVATI, PORUČATI, a pripadaju drugoj polovici 14. st., kad je nastajao staročeški biblijski prijevod. I u službama se na nekoliko mjesta spominje češka zemlja, češki narodi, dapače i dolazak sv. Ćirila i njegovog brata u Češku. Ovim otvorenim pohvalama izražava se zahvalnost emauskih redovnika koji su od češkoga kralja najdobrohotnije primljeni i podržani.

8. Bilo je u Češkoj i takvih koji su teško podnosili slavenske redovnike (magistar Klaret i njegovi drugovi). Emauski su se redovnici uspješno branili i trudili se da i samoga Klareta predobiju za sebe. Kao sredstvom obrane služili su se i ćirilometodskom službom. Ne treba se stoga čuditi što emauska služba sadržava u sebi oblik apologije.

Utemeljenje praškoga samostana Emausa smatralo se kao »canonizatio aequipollens« Ćirila i Metodija, jer je izvršeno uz pristanak pape Klementa VI. Sv. Ćiril i Metodije postali su ne samo zaštitnicima emauskog samostana nego ih je Karlo IV. proglasio zaštitnicima čitava češkog kraljevstva. Tada je istom dopušteno njihovo liturgijsko štovanje, a njihov je blagdan uzdignut na najviši liturgijski stupanj kao zapovijedani blagdan. U isto doba nastala je u emauskom samostanu prva svečana slavenska služba u čast tih svetaca prema benediktinskom monastičkom tipu. Ta je služba zatim donesena u Hrvatsku i na različite načine prilagođena i skraćena prema franjevačkom tipu. To se moglo dogoditi sedamdesetih godina 14. st.

SLOVO

27

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1977

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11

BR. 27

Urednički odbor:

ANICA NAZOR,
MARIJA PANTELIĆ, JOSIP TANDARIĆ

Glavni i odgovorni urednik:

ANICA NAZOR

Korektori:

ALOJZ JEMBRIH, JASNA VINCE

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1978.